Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 229 (9911) 1975 чылдың сентябрь 30, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

ЩЕКИННИҢ «АЗОТ» БҮДҮРҮЛГЕ КАТТЫЖЫЫШКЫНЫНЫҢ АЖЫЛЧЫННАРЫНГА, ИНЖЕНЕР-ТЕХНИКТИГ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНГА БОЛГАШ АЛБАН-ХААКЧЫЛАРЫНГА

Эргим эштер!

Улуг күш-ажылчы тиилелге-биле—тоску беш чылдың планын болгаш минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрүп үндүрер талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни база күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле онаалдаларны хуусаа бетинде доосканыңар-биле холбаштыр силерге изиг байырны чедирдим.

Силерниң күш-ажылчы тиилелгеңер болза, бүдүрүлгениң техниктиг эде чепсегленииишкинин болгаш болбаазырангайжыдыышкынын чайгылыш чокка боттандырып турар, күш-ажылдың мурнакчы аргаларын ажыглап турар ындыг коллективтерде немелде продукцияны немей бүдүрүп үндүреринге улуг курлавырларны боттуг ажыглап турарын бүзүрелдиг-биле көргүскен.

Ажылдакчыларның санын кызырбышаан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрүп тургаш бүдүрүлгениң хемчээлин улгаттырарынга ажылчы чоннарны мобилизастаарының талазы-биле дуржулга улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында калбак нептерээн болгаш күш-ажылдың курлавырларын эң-не боттуу-биле ажыглаар, чурттуң экономиказын улам ыңай көдүрер, совет улустуң чаагай чоруун бедидер талазы-биле бистиң партиявыстың социал-экономиктиг программазын боттандырарынга төлептиг салыышкын болганын СЭКП Төп Комитеди сеткил ханыышкыны-биле демдеглеп тур.

Бүдүрүлгениң оруглалын бедидер, продукцияның шынарын экижидер, СЭКП-ниң ам болур деп турар XXV съездизинге алдар болдуруп хүлээп алган социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүседирин чедип алыр дээш, моон соңгаар-даа үре-түңнелдиг ажылдаарыңарны силерге, эргим эштер, күзедим!

Л. БРЕЖНЕВ

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЫ

СЭКП Тыва область комитединиң VII пленумунуң дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Тыва область комитединиң VII пленуму дүүн Кызылда Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга болуп эрткен. Ооң ажылынга партияның область комитединиң кежигүннери, кежигүннеринге кандидаттар болгаш Тываның парторганизациязының ревизия комиссиязының кежигүннери, чамдык партия, совет актив киришкен.

Пленумну партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин ажыткан.

Партияның ээлчегниг XVI область конференциязын чыылдырар дугайында айтырыгны СЭКП обкомунуң пленумунга чугаалашкаш, тускай доктаалды хүлээп алган. Ол конференцияны 1976 чылдың январь 16-да чыылдырарын ол доктаалда айыткан.

«Тыва АССР-ниң чонунуң коммунал-амыдырал болгаш садыг хандырылгазының байдалының болгаш ону улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглерниң дугайында» Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Тыва обкомунуң II пленумунуң доктаалын канчаар боттандырып турарының дугайында информацияны база ол-ла пленумга дыңнаан. Ол талазы-биле СЭКП обкомунуң чиик, аъш-чем үлетпүрүнүң болгаш садыг килдизиниң эргелекчизи С. С. Таңааның анаа кылган информациязын дыңнадыг кылдыр хүлээп алган. Партия обкомунуң ийиги пленумунуң доктаалын боттандырарынга хамаарыштыр чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир, чоннуң коммунал-амыдырал болгаш садыг хандырылгазында чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа хөй. Ынчангаш партия, совет, профэвилел болгаш ажыл-агый органнары база чогуур министерстволар, ведомстволар, албан организация черлери партия обкомунуң ийиги пленумунуң доктаалын шудургу боттандырарын үргүлчүлээриниң эргежок чугулазын пленумга айыткан.

СЭКП обкомунуң VII пленуму ооң-биле бодунуң ажылын дооскан.

Чүректиң ханызындан байдалга

ПРАГА. (СЭТА). ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак сентябрь 27-де СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыкону Праганың Градазынга хүлээп алган. Чүректиң ханызындан болгаш бүрүн чаңгыс эптиң байдалынга эрткен беседаның үезинде совет-чехословак харылзааларының болгаш делегейде өйү келген айтырыгларның талазы-биле санал-онал солчуушкуну болган.

А. А. Громыконуң ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү болгаш секретары В. Биляк-биле, ЧССР-ниң даштыкы херектер министри Б. Хнеупек-биле чугаалажыышкыннары база болган.

Байырлалдыг байдалга А. А. Громыкога Бирги чергениң Ак Арзылаң орденин Г. Гусак тывыскан. ЧССР-ниң болгаш ССРЭ-ниң аразында харылзааларны хөгжүдеринге база улустар аразынга найыралды болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдеринге шылгарангай ачы-хавыязы дээш, ЧССР-ниң Президентизиниң Чарлыын ёзугаар ол шаңнаткан турган.

Карлов университеттиң улуг залынга Европада эң хоочуннарның бирээзи болур ол университеттиң эрге-хоойлу талазы-биле Хүндүлүг доктору деп эртем адын А. А. Громыкога тыпсырының байырлалдыг ёзулалы болган.

ПРАГА. (СЭТА). Сентябрьның 28-те СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко Прагадан чорупкан, ол анаа ЧКП ТК-ның болгаш ЧССР-ниң чазааның чалалгазын ёзугаар албанның аян-чоруун кылып чораан.

• • •

Аян-чоруктуң доозулган соонда дыңнадыг парлап үндүрген, ында ылаңгыя чугаалааны болза:

ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң аразында политика, экономика болгаш өске-даа талазы-биле харылзаалар марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң принциптеринге үндезилээш чедиишкинниг хөгжүп турар дээрзин талалар сеткил ханыышкыны-биле демдеглээннер. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң болгаш ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусактың аразында ужуражыышкыннарның болгаш беседаларның улуг ужур-дузалыы демдеглеттинген. Варшава Керээзиниң хемчээли-биле ийи таланың-даа, хөй таланың-даа байдалынга үндезилээш найыралды улам ыңай быжыглаарынче база кады ажылдажылганы болбаазырангайжыдарынче ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң күзели бадыткаттынган.

СЭКП ТК-ның болгаш ЧКП ТК-ның, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның, социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттарының кады күженииишкиннери болгаш дугуржулгалыг хөделиишкинин делегейде байдалды экижидер талазы-биле улам чаа эки түңнелдерни берип турар дээрзин талалар демдеглээннер. Ооң-биле холбаштыр Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Чөвүлел хуралдың база аңаа хүлээп алдынган түңнел документиниң делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының чорудулгазынга төөгүлүг ужур-дузалыы үнелеп көрдүнген.

Олар болза акы-дуңма социалистиг чурттар-биле акы-дуңмалышкы сырый чаңгыс эптиг боор алгаш, чавырлыышкынны хапыладыры дээш чайгылыш чок демисежиринге, аңаа толаргай утканы сиңирер болгаш аңаа дедир ээлбес мөзүнү кииреринге боттарының чурттарының шиитпирлиин бадыткаан, олар болза политика талазы-биле чавырлыышкынны шериг талазының чавырлыышкыны-биле деткиирин дээш туржуп турарлар.

Чугаалажыышкынның үезинде чехословак тала болза СЭКП-ниң, ССРЭ-ниң чазааның болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң бодунуң тайбынга ынакшылдыг чайгылыш чок ажыл-чорудулгазын бедик-бile үнелээн, ол болза янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарының ленинчи принциптеринге үндезилээш улустар аразының харылзааларын экижидеринге чугула салыышкын болур.

Беседалар болгаш чугаалажыышкыннар чугаалажып көрген бүгү айтырыгларның талазы-биле үзел-бодалдың долузу-биле чаңгыс эптиин бадыткаан.

„КОСМОС-772“ УЖУДУУШКУНДА

1975 чылдың сентябрь 29-та Совет Эвилелинге Чербин «Космос-772» дээр ээлчеглиг кылымал спутнигин салып үндүрерин боттандырган.

Спутникте космос делгемин шинчилээрин уламчылаарынга таарыштырган эртем аппаратуразын тургускан. Аппаратура таарымчалыг ажылдап турар. Дүүштүрүлге-саналга төвү кирип турар материалдарны ажылдап кылып турар.

(СЭТА).

СЭКП-ниң XXV съездизинге уткуштур

ЭКИ ҮЕНИ ЭРТТИРБЕС

Күскү ажылдарның допчулалы

Республиканың колхозтары болгаш совхозтары дүжүт ажаалдазын, мал чеминиң белеткелин, келир чылдың дүжүдүнге чер болгаш үрезин белеткелин долу күш-биле чорудуп турар. Сентябрь 26-да байдал-биле алырга, республикада 94,9 муң тонна сигенни белеткээн. Ол планның 68,6 хуузу. Чамдык районнар сөөлгү үеде бо ажылдың темпизин элээн бедиде берген турда. Таңды район планын чүгле 40,4 хуу, Тожу район 45,7 хуу, Барыын-Хемчик район 57 хуу, Каа-Хем район 66 хуу күүсеткен.

Ажыл-агыйлар витаминниг сиген далганын чүгле 1690 тоннаны белеткеп алган ийикле, планын 73 хуу күүсеткен. А ону белеткээриниң сезону дооступ турар. Бо ажыл чамдык ажыл-агыйларда дыка кошкак. Чижээ, «Барлык» совхоз планын дөңгүп-ле 21 хуу күүсеткен. «Саян» совхоз 200 тоннаны белеткээр планының 5-ле тоннаазын күүсеткен. Будук-бүрү чемнер белеткелин күскү доңат дүшкүже чедир чорудар арга бар турбуже, бо ажылды шуут соксаткан болуп турар.

Будук-бүрү чемнер белеткээриниң планы 56,4 хуу күүсеттинген. Ону белеткээриниң планын Бай-Тайга, Бии-Хем, Каа-Хем районнар 34—37 хуу чедир күүсеткилээн. Тес-Хем район 28 хуу, Кызыл хоорай Соведи 50 хуу күүсеткен. А будук-бүрү белеткээриниң бүгү аргалары оларда бар болгай.

Республиканың чамдык колхозтары, совхозтары саваң ажаалдазын болгаш фермаларже оон сөөртүлгезин хожудаашкынныг чорудуп турар. Ниитизи-биле 81 муң тонна саваң сөөртүр планныг тургаш, 21 муң тоннаны фермаларда чедирген. Ылаңгыя Чөөн-Хемчиктиң ажыл-агыйлары саваңны шуут ажаавайн, сөөртпейн турары элдептиг. Бии-Хем, Тожу районнарның ажыл-агыйларында байдал база ындыг.

Саваң белеткелиниң куду деңнелдиг болуп турар чылдагааны чүдел? Ажылдың бүдүрүкчүлүү куду, пресподборщиктерниң техниктиг чылдагааннардан анаа турар чоруу хөй.

Сентябрь 24-те байдал-биле алырга, Шушенск болгаш Курагин районнарга 41 трактор, 15 трактор волокушазы, 25 пресподборщик, 14 автомашина, 142 кижи ажылдаан.

Дүжүт ажаалдазы дыка узамдыгып турар. Сентябрь 26-га чедир 143,7 муң гектарның дүжүдү ажааттынган. Планның 55,6 хуузу. 60,8 муң тоннаны бастырган. Бир гектардан 4,3 центнер дүжүт алдынган. Эрзин, Бай-Тайга, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарда тараа ажаап алыышкынының темпизи дыка куду. Таңды, Улуг-Хем районнарда тарааның 57—59 хуузу ажаап алдынган. Кызыл районнуң ажыл-агыйлары ажаап алыышкынның темпизин элээн бедиткеш, тарааның 74 хуузун ажаап алган.

«Көк-Тей», «ҮТКА 25 чылы», «Ак-Туруг», «Шивилиг» совхозтар ышкаш чамдык ажыл-агыйлар дүжүт ажаалдазын доозупканнар. «Тиилелге», «Сукпак», «Найырал» совхозтар, Дуржулга станциязы бо ажылды доозарының кырында келген. Ынчалза-даа ажыл-агыйлар боттарының өстүрген дүжүдүн ажаап алырын доосканының соонда, комбайннарын өске ажыл-агыйларга дузалажыры-биле чорударынче далашпайн турарын чугаалаар херек. Чижээ, «Көк-Тей» совхоз «Саян» совхозче 8—9 хире комбайнны ажаап алыышкынны доосканының соонда чорудар ужурлуг турган. Ынчалза-даа янзы-бүрү чылдак хап, бо хүннерге чедир чорутпаан. Чүгле «ҮТКА 25 чылы», «Ак-Туруг» совхозтар ажаап алыышкын доостур билек «Улуг-Хая» совхозче тус-тусда 5 комбайнны чоруткан.

Картофель, ногаа ажаалдазы база элээн узамдыга берген. Сентябрь 26-га чедир республикада картофельдиң 59 хуузу, ногааларның 28 хуузу ажаап алдынган. Бир гага оңаалтыр дүжүт картофельдиң 24 центнер, ногааларның 45,2 центнер болуп турар. Таңды район ол культураларның чартыктан ажыг кезиин ажаап алган. Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарда 30 ажыг хуузу ажааттынган.

Чамдык совхозтарда капустаның дүжүдү эки. Ынчалза-даа транспорт чогундан олар ховуларда хевээр.

Республикада 54,4 муң га күскү чер аңдарттынган азы план 38,6 хуу күүсеттинген. Бо ажылдың темпизин Кызыл, Бии-Хем, Таңды, Каа-Хем районнарның ажыл-агыйлары элээн күштелдирген. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарда чер аңдарылгазы шуут соксааны элдептиг.

Келир чылдың дүжүдүнге үрезинниң 39 хуузу урдунган. А үрезинге өстүрген участоктарның дүжүдүн ажаарының хуусаазы дооступ турар болгай. Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында үрезин уруп алырының планын күүседириниң аргалары бар турбуже, планның 11,7 хуузун күүсеткен. Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Таңды районнар 23—31 хуузун уруп алган.

Бо хүннерде көдээ ажыл-агыйда чугула кампанияда бар четпестерни чайладырының шиитпирлиг хемчеглерин алыры партия, советтер органнарындан, ажыл-агыйларның удуртукчуларындан, специалистеринден негеттинип турар.

«ТУВИНСКАЯ ПРАВДА» БИЛЕ «ШЫН» АЖЫГЛАЛГА КИРЕР ТУДУГДА

ХОЖУДААШКЫН, ООҢ ЧЫЛДАГААННАРЫ

Тоску беш чылдың планныг онаалдаларын ажыр күүседир, СЭКП-ниң XXV съездизинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр сорулганы «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажыл-ишчилери боттарының мурнунда салган кызымак ажылдап турар. Оларның кол сорулгаларының бирээзи —комбинаттың чылда 195 муң тонна даг-дүгү бээр күчүлүг ийиги ээлчээн бо чылын ажыглалга кирери. Ол сорулганы ажыл-херек кырынга боттандырар дээш эвээш эвес ажылдар кылдынган-даа.

Ажыглалга кирер комплекстиң кереэлиг ажылдар талазы-биле планын «Тыва даг-дүгү» тудуг болгаш № 42 тудуг эргелелдери эрткен 8 айларда 104, боттарының күжү-биле кылыр ажылдарын 108 хуу күүсеткен, азы ол үениң дургузунда 6514 муңнуң орнунга 6757 муң рубльдиң капитал салыышкынын шиңгээдип алган. Тускай тудуг-монтаж министерствозунуң («Минмонтажспецстрой»), «Сибирьтехмонтаж» трестиң Черногорскиде тудуг-монтаж эргелелиниң Кызылда участогунуң, «Северовостокэлектромонтажтың» чамдык коллективтери планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип турар.

Ооң-биле чергелештир, комбинаттың ийиги ээлчээниң ажыглалга кирер ужурлуг тудуунда эптежир арга чок четпестер бар. Бо чылдың январь-август айларының планныг онаалдалары чүгле 84 хуу күүсеттинген, а бо чыл дургузунда 10 млн. 450 муң рубльдиң капитал салыышкынын шиңгээдип алыр ужурлуг турбуже, эрткен 8,5 айларда чүгле 6 миллион рубль шиңгээдип алдынган. Ынчангаш чыл төнчүзүнге чедир арткан 3 айларда тудугжулар 3 млн. 650 муң рубльдиң капитал салыышкынын шиңгээдип алыр ужурлуг. Ажы-биле чугаалаарга, ол сан эрткен 8 айлар дургузунда комбинаттың шиңгээдип алган акша-хөреңгизиниң түңү-биле дең чыгыы. Ол хире улуг хемчээлдиг ажылды чүгле маадырлыг күш-ажыл-биле күүседип болур.

Бүгү-эвилел ужур-дузалыг бо тудугта ажылдаар бедик мергежилдиг ажылчып күш ам-даа чедишпес. Херегледтинип турар 1929 ажылчыннарның ам-даа 300 хирези чедишпес. Ынчалза-даа, бар ажылчын күжүн четче ажыглавас таварылгалар комбинатта-даа, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде-даа кайы хөй. Омск, Свердловск, Челябинск, Ачинск болгаш чурттуң оон-даа өске хоорайларындан келген тускай эртемниг бедик мергежилдиг специалистер оларны ажыл-биле хандырбаанындан халас хүннер эрттирип турарын чүнүң-биле тайылбырлаарыл?

— Дериг-херекселдер амдызында келбейн тур, ону манап тур бис—деп «Тыва даг-дүгү» эргелелиниң-даа, комбинаттың-даа чамдык удуртукчуларының харыызы ындыг. А ажылчыннар немежип-ле турар, оларның хөй кезии дедир чанып-даа турар.

Организастыг чылдa-биле-даа, комсомолчу путевка-биле-даа — ниитизи-биле 403 ажылчын биске чоокку хүннерде немешкен, а олардан 240 кижи аалдарынче дедир чанган— деп, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң начальнигиниң кадрлар болгаш амыдырал хандырылга талазы-биле оралакчызы, ында партия эге организациязының секретары Ю. Н. Шагдырның кандыг-даа дүвүрээзин чокка чугаалап оранын кижи дыңнааш харын-даа бүзүрексевес. Комбинатка ажылдаары-биле келгеш, дедир чанган ажылчыннарның данзызын ёзугаар алыр болза, эш Шагдырның адаан саны харын-даа эвээш-тир.

Ийиги ээлчегниң тудуу —нарын дериг-херекселдерлиг. Ооң төлевилелинде көрдүнген чүүлдерни шын эвес кылып тургусканындан чамдык дериг-херекселдерни катап эде салыры ажылга эвээш эвес саадалды болдуруп турар: чүгле кол корпустуң тудуунда 5 муң ажыг үттерни катап ойган.

Комбинаттың ийиги ээлчээн ажыглалга кииреринге шаптыктап турар кол чүүлдериниң бирээзи — ында күш-ажылды четпес организастаанында. Ажыглалга кирер комплекстиң тудуунга киржири-биле ынаар чоруткан ажылчыннарга онаалда-даалгалар бербээнинден олар ажыл чокка каш хүнү эрттирген. А Ачинскиден келген 20 ажыг ажылчын неделя дургузунда ажыл чок олуруп турарын хомудап чугаалаадылар.

Ийиги ээлчегниң тудуунда ажылды харылап, удуртуп турар инженер-техниктиг ажылдакчыларның талазындан тудугнуң шынарынче чогуур кичээнгейни кошкатканындан үрей кылыышкыннарның бар болуп турарын айтыры база артык эвес.

Эрткен 8 айларда ажыл шагын үскени ниитизи-биле 3 муң кижи-хүнүнге дең болган. Чүгле ооң уржуундан 37 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары чедир кылдынмаан.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, ажыл шагын барымдаалавас чүүлдер мында хөй. Чүгле эрткен 8 айларда ийи тудуг эргелелдеринге 3170 кижи-хүнү үстүнген: Ол дээрге эрткен чылдыңындан 1,8 катап хөй-дүр.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээн ажылдадып эгелээринге чедир 3 ай арткан. А ында кылза чогуур ажылдар ам-даа хөй дээрзин үстүнде чугааладывыс. Ооң-биле чергелештир, кол корпуска чылыг дамчыдып бээрин октябрьның бирги чартында доозары база көрдүнген болгай.

Кол-ла чүүл — ажылчын күштү четче ажыглаары, оларны таарыштыр тургузуп, ажыл-биле хандырары. Бир эвес үстүнде четпестерни эдер дээш «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң паркому (секретары В. А. Бакулин), «Тыва даг-дүгү» комбинат (директору В. А. Ухов) бүгү күштү мөөңнээр, бар курлавырларны четче ажыглаар болза, комбинаттың ийиги ээлчээн чогуур хуусаазында ажыглалга кииреринин бүгү барымдаалары бар. Ол дээрге оларның кол хүлээлгези болгаш айыттынган четпестерни чайладыр талазы-биле соңгаарладыышкын чок хемчеглерни алырын, бүгү ажылдарны доозарынга болгаш комбинаттың доктааттынган күчүлерин бо чылын ажыглалга кииририн хандырарынга эргежок чугула санныг ажылчын күжүн комплекске мөөңнээрин олардан СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээниң тудуун 1975 чылда доозар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалында айыткан.

М. КАЛЧАН,

«Шынның» тускай корреспондентизи.

СЕМИРТКЕШ ДУЖААГАН

Беш чылдың доозукчу чылында Эрзин районнуң Ленин аттыг колхозу күрүнеге 300 тонна эът дужаар планныг. Колхоз баштаар чери ол сорулганы күүседириниң хемчеглерин баш бурунгаар ап чоруткан. Ниитизи-биле 1300 хойну эки семирткеш, күрүнеге дужаары көрдүнген.

Сүрүкчү кадарчылар С. Шимек, Ш. Оргун олар болгаш өске-даа эштер Эрзинниң Чаңчылыг деп черден «Совет Тыва» совхозка чедир ол хойларны бүдүн чартык ай иштинде сүрүп кадарып, оларын таарыштырган. Ооң түңнелинде бир хойнуң-на немелде деңзизи 5 кг болган.

О. ӨПЕЕН.

ССРЭ-ниң камгалал министриниң

ДУЖААЛЫ

1975 чылдың сентябрь 26. № 230 Москва хоорай.

АЛБАН ЭРТТИРЕРИНИҢ ХУУСААЗЫН ДООСКАН ШЕРИГ-АЛБАННЫГЛАРНЫ ССРЭ-НИҢ ЧЕПСЕКТИГ КҮШТЕРИНДЕН 1975 ЧЫЛДЫҢ НОЯБРЬ-ДЕКАБРЬДА ХАЛААР ДУГАЙЫНДА БОЛГАШ ХАМААТЫЛАРНЫ ШУУТ ШЕРИГ АЛБАНЫНГА ЭЭЛЧЕГЛИГ КЕЛДИРЕР ДУГАЙЫНДА

«Бүгү-нииити шериг хүлээлгезиниң дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузунга үндезилээш **дужаарым болза:**

1. Шуут шериг албаны эрттирериниң хуусаазы 1976 чылдың январь 1-ге чедир доостур шериг-албанныгларны Совет Армияның, Шериг-Далай Флодунуң, кызыгаар болгаш иштики шериглерниң хүлээлгезинден 1975 чылдың ноябрь-декабрьда курлавырже халаар.

2. Шериг-албанныгларны курлавырже халаары-биле холбаштыр бо дужаалдың бирги чүүлүнге үндезилээш, келдириишкин хүнүнге чедир 18 хар чедер, келдириишкинден соңгаарладыр чылдагаан чок хамаатыларны, а ол ышкаш келдирилгезиның эрткен, келдириишкинден соңгаарлаткан хуусаазы төнген хамаатыларны Совет Армияга, Шериг-Далай Флодунга, кызыгаар болгаш иштики шериглерге шуут шериг албанын эрттирери-биле келдирер.

3. Дужаалды бүгү роталарга, батареяларга, эскадрильяларга болгаш корабльдерге чарлаар.

ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы

А. ГРЕЧКО.

МУРНАКЧЫ КОЛЛЕКТИВТИҢ ЧЕДИИШКИНИ

Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агый чериниң ажыл-ишчилери тоску беш чылдың доозукчу чылының эрткен сес айларында ниити продукция бүдүрүп үндүрер планын 120 хуу, ооң сайгарылгазын — 127 хууга күүсеткеш, Арга-арыг ажылдакчыларының хүнүн күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткааннар.

Ол коллектив бо чылдың ийиги кварталында республикада ыяш ажыл-агый черлериниң социалистиг чарыжынга ийиги черни, а Улуг-Хем районнуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң чарыжынга—бирги черни алгаш, СЭКП Улуг-Хем райкомунуң, райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Ыяш ажыл-агый чериниң ажыл-ишчилери Улуг-Хем районнуң совхозтарынга күш-ажылчы ачы-дузазын чедирип турар. Бо чылын ол коллектив районнуң малчыннарынга 200 тонна сигенни, 37 тонна будук-бүрүнү белеткээр хүлээлгени алгаш, ол планын ыракта ажыр күүсеткен.

Улуг-Хем районнуң девискээриниң арга-арыгларынга улуг өрттер эрткен чылын 31 болган болза, ол сан бо чылын ийи катап кызырылган. Арга-эзимнерни өрт айыылындан камгалаар ажылга чоннуу калбаа-биле киириштирерин Ак-Туругда Анатолий Бараанның удурткан лесниктери чедип алган. Ол черниң лесниктери чон ортузунга агитас-массалыг ажылды эки чоруткан.

Бо хүннерде Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агый чериниң коллективи СЭКП-ниң XXV съездизинге төлептиг ужуражыр дээш улуг күженииишкинниг ажылдап турар.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: бүдүрүлгениң мурнакчызы алдыгы разрядтың каңнакчызы А. Коломин.

Даарта партийжи болгаш экономиктиг өөредилге системазынга чаа өөредилге чылы эгелээр

МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМГЕ ӨӨРЕНИР

Коммунистерниң марксисчи-ленинчи өөредилгези дээрге, чүгле бодунуң масштавының талазы-биле эвес, чүнүң-даа мурнунда бодунуң идей-политиктиг ужур-дузазының талазы-биле улуг херек. Сорулга болза, бо ажылды моон ыңай улам экижидери, политиктиг өөредилгени коммунизм тургузуушкунунуң тодаргай сорулгалары-биле сырый холбаары болгаш партияның бүгү кежигүннериниң медерелдиг база идепкейлиг чоруун бедидеринге ооң күштүг салдарлыг болуруң чедип алыры болур.

(СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ XXIV СЪЕЗДИЗИНГЕ СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ОТЧЕТ ИЛЕТКЕЛИНДЕН)

Даарта хоорайлар, суурларга муң-муң кижилер чүс-чүс аудиторияларны чаңчыл ёзугаар доллур олуруптар: кежээ, ажыл шагының соонда, партийжи болгаш экономиктиг өөредилгениң бүгү системаларының болгаш звеноларының дыңнакчылары марксисчи-ленинчи база экономиктиг теория талазы-биле билиглерин байыдар дээш өөредилгезин уламчылаарлар.

Бо өөредилге чылы партияның ээлчеглиг XXV съездизинге белеткелдиң болгаш ону эрттирериниң үези-биле капсырлажып турар. Ынчангаш коммунистерниң теоретиктиг өөредилгези, ажылчы чоннарның калбак массаларының политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгези партия организациязы, партком бүрүзүнден кичээнгейни күштелдирерин негеп турар. Маңаа кол-ла чүве өөредилгени чер болганга организастыг эрттирери.

Партияның ээлчеглиг съездизинге аадар кылдыр алган бедиткен хүлээлгелерни боттандырар дээш күжениишкинниг ажыл-иш бо өөредилге чылының эге үезинге таваржып турар. Ол чорук онзагай байдалдыг. Чүге дээрге ук хүлээлгелерниң чедиишкинниг күүсеттингениниден, беш чылдың доозукчу чылын организастыг доосканындан өңгү беш чылдың чедиишкини хамааржыр ужурлуг дээрзин «Партияның XXV съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында айыткан. Бо бүгү өөредилге чылының кол угланыышкынынга, утка-шынарынга онзагай байдалдарны тургузар болгаш партияның политиказын боттандырар херекке коммунистерниң, бүгү ажылчы чоннарның идепкейин база медерелдиг чоруун бедидеринге улуг рольду ойнаар.

Партия өөредилгезиниң амгы системазының тургустунганындан бээр эрткен он чылдарның дургузунда чыгдынган улуг дуржулга политиктиг өөредилгени моон соңгаар улам экижидериниң эки үндезинин салган. Партияның XXIV съездизиниң марксисчи-ленинчи өөредилгени улам сайзырангайжыдар, коммунистиг тургузуушкунуң сорулгалары-биле ханы дүүштүрер дугайында айтыышкынын боттандырар талазы-биле сөөлгү үеде чамдык ажылдар кылдынган. Ылангыя эрткен өөредилге чылында түңнел кичээлдер организастыг болгаш бедик деңнелге эрткен. Бо чорук партия организацияларының талазындан политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеге партийжи удуртулганы күштелдиргениниң херечизи.

Дыңнакчыларның хөй кезии боттарының күш-ажылчы коллективтериниң мурнунда сорулгаларны болгаш алган хүлээлгелерин күүседиринге боттарының ролюн медереп билип турарлар. Кызыл хоорайның, «Тыва кобальт» комбинаттың, Чөөн-Хемчик, Таңды болгаш өске-даа районнарның ажыл-агыйларының хөй-хөй парторганизациялары политөөредилгени организастаар, ону удуртур, пропагандистерниң харыысалгазын бедидер талазы-биле чамдык боттуг ажылдарны кылып келген. Дыңнакчыларның кол кичээнгейин чаа-чаа курлавырларны дилеп тыварынче, алган хүлээлгелерни күүседиринче, марксизм-ленинизмниң теориязын ханы шиңгээдип алырынче угландырган.

Чогаадыкчы болгаш чаартыкчы саналдарның эгелекчилери экономиктиг школаларның база семинарларның дыңнакчылары болуп турары база демдеглечиг. Хову-Аксында экономиктиг школаның дыңнакчылары ажылчыннар И. Егушев, Г. Дербенев, А. Пятин олар чаартыкчы саналдарны киирбишаан, хууда беш чыл планнарын хуусаа бетинде күүседипкеннер.

Эрткен өөредилге чылының түңнелдерин партия хуралдарынга, күш-ажылчы коллективтерге анализтеп, чедер-четпестерни айтып, өөредилге чылынга белеткелди баш удур чорударын, четчелээшкинни дыңнакчыларның күзел-сонуургалын, ажылының аайын барымдаалап организастаарын, пропагандистерни шын шилип ап, эки ажылдыг пропагандистерниң арга-дуржулгазын нептередирин тодаргайы-биле чугаалашкылаан. Барык бүгү районнарга пропагандистер семинарын эрттиргилээн. Ол бүгү ажылдарның түңнелинде бо чаа өөредилге чылынга белеткел ниитизи-биле багай эвес эрткен. Четчелээшкинни партия организациязы бүрүзүнге чоруткан.

Бо талазы-биле чаңгыс чижек. Ак-Довурактың партия организациязы өөредилге чылынга багай эвес белеткенген. Партийжи болгаш экономиктиг өөредилге программазын эде көрүп, ону бадылаан. Ниитизи-биле 2 политшколаны болгаш семинарларны тургускан. Аңаа 33 коммунист база партия кежигүнү эвес 560 дыңнакчы өөренир. Коммунистиг күш-ажыл болгаш экономиктиг билиглер школаларының санын көвүдеткен. Аңаа ниитизи-биле 2639 кижи өөренир. Ындыг янзылыг чижектерни хөйү-биле киирип болур.

Өөредилгени организас чок эгелээр, кичээлдерни амыдыралдан хоорук эрттирер, суртаал азы дыңнадыг хевирлиг чорудар, чогуур үезинде эрттирбес, пропагандистерден негелде кылбас, кичээл шагы үзер дээн ышкаш четпестерни бо өөредилге чылында катаптавазын чедип алыры — партия организацияларының чугула сорулгазы. Ынчангаш өөредилге чылының баштайгы хүннеринден эгелээш, организастыг болур чорукту чедип алыр ужурлуг.

Бо өөредилге чылында партийжи өөредилге системазының бүгү-ле звеноларынга эрткен чылдарның өөредилге планнары болгаш өөренир эртемнер колдуунда-ла хевээр арткан. Бо дугайын «Шынның» сентябрь 13-те номеринде «Правдага» үнген чүүлде тодаргай бижээн.

Партийжи өөредилгениң, комсомолдуң политиктиг чырыдыышкынының, массалыг экономиктиг өөредилгениң системазында 1975—1976 өөредилге чылы — онзагай болгаш харыысалгалыг чыл. Партия организацияларының, пропагандистерниң хүлээлгези —теория пропагандазын улам калбартыры, СЭКП-ниң политиказының болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазының ужур-утказын ханы тайылбырлаары, билиглер кижи бүгүдезиниң коммунистиг быжыг бүзүрели кылдыр шилчий бээрин чедип алыры.

Марксисчи-ленинчи өөредилге бүгү-ле кижилерниң күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин улам-на бедиткен турар ужурлуг.

П. САМОРОКОВ,
СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының эргелекчизи.

Дуржулгазын солушкан

СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң бюрозунуң шиитпирин ёзугаар партия, комсомол чырыдыышкынынга болгаш экономиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренир школаларга ажылдаар пропагандистерниң семинарын маңаа организастап эрттирген. 1975—1976 өөредилге чылының эгелээри-биле холбаштырган бо семинарга «Коммунизм тургузуушкунунуң үезинде экономиктиг өөредилгениң ужур-дузазының дугайында» деп темага лекцияны партия райкомунуң секретары Н. Д. Монгуш номчаан. «Тоску беш чылдың доозукчу чылының 8 айларының түңнелдери болгаш амгы сорулгалар», «Пропагандистерниң теоретиктиг болгаш методиктиг белеткелиниң дугайында», «Комсомол өөредилгезин организастаары, ооң хевирлери болгаш аргалары» деп темаларга лекцияларны райкүүском даргазы О. Н. Лопсан-Серен, партия райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң инструктору Б. Салчак, ВЛКСМ райкомунуң секретары С. Донгак олар пропагандистерге билдингир болгаш делгереңгей кылдыр номчаан.

Семинар үезинде пропагандистерниң дуржулга солчуушкуну болган. Хоочун пропагандистер М. Ондар, О. Шивит-оол, Д. Дамба, Л. Берёзкина, Н. Хертек, Д. Ховалыг олар боттарының арга-дуржулгазын чугаалап, улам кызымак ажылдаарын хүлээнгеннер.

Д. КУУЛАР.
Мугур-Аксы суур.

АМЫДЫРАЛ-БИЛЕ ХОЛБААРГА

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң 1974—75 чылдарында бистиң «Революцияның чалбыыжы» совхозка ниитизи-биле сес школа болгаш бөлгүм ажылдап турган. Совхозтуң төп партия организациязының чанынга беш школа ажылдаан. Аңаа 24 коммунист, 5 комсомолчу база 42 кежигүн эвес актив өөренип кыштаан. Саанчылар, хойжулар болгаш мал ажылында өске-даа кижилер салбырларга, бригадаларга тургускан школаларга, бөлгүмнерге хаара туттунган.

Совхозтуң удуртулгазы, партком болгаш комсомол, профэвилел организациялары совхоз ажылчыннарының экономиктиг өөредилгезинче база коммунистерниң комсомолчуларының идей-теоректиктиг дадыгыышкынынче доктаамал кичээнгейни салып, чамдык пропагандистерниң, парторганизакчыларының ажылын партбюрога каш удаа чугаалажып келген. Совхозтуң дирекциязы чери экономиктиг өөредилгениң байдалын доктаамал хайгаарап, тускай эртемниглерден негелдени күштелдирген турганын демдеглээр херек.

Пропагандист эштер Х. Маадыр, С. Гусев, Н. Сухов, А. Галкина болгаш оон-даа өскелер партийжи даалганы эки күүседип, теоретиктиг материалдарны совхозтуң ажыл-амыдыралы-биле холбаарынче дыңнакчыларның идепкейин угландырып келген. Бо эштерниң хөй кезии үр чылдарда ажылдаан дуржулгалыг пропагандистер. Ындыг болзажок партком кичээлдерге белеткенириниң, оларны эрттирериниң база дээштиг болдуруриының эки арга, хевирлерин нептередир сорулга-биле эртем-билии шыырак, дуржулгалыг эштерниң кичээлинге бүгү пропагандистерни олуруштуруп, пропагандистиң тайылбырлаан темазынга сайгарылгаларын, арга-дуржулга солчуушкуннарын каш удаа кылган. Чижээлээрге, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге хөй чылдарда ажылдап келген, республикада бедик мергежилдиг специалистерниң бирээзи, совхоз директору О. Чуеваның эрттирип турар кичээлдеринге эге болгаш ортумак звенонуң пропагандистерин каш удаа олуруштурган бис.

Эш Чуева төп партия организациязының чанында тургускан экономиктиг школаны удуртуп турар. Ында совхозтуң тускай эртемниглери, фермалар болгаш салбырлар эргелекчилери хаара туттунган. Совхоз бүдүрүлгезиниң удуртукчузу ажылдакчыларының сайгарып көрүп турар айтырыгларын дыңнап, кодээ ажыл-агыйны хөгжүдер, совхозта ажыглаттынмайн турар иштики курлавырларны дилеп тывар талазы-биле специалист болгаш удуртукчу ажылдакчыларның санал-бодалдарын дыңнап билип алырга өске пропагандистерге ажыктыг боор турар.

Теоретиктиг айтырыгларны амыдырал-биле ханы холбап өөренири ажыктыг дээрзин дуржулга көргүзүп турар. Совхозтуң хой фермазында экономиктиг школаның ажылы чепле эки. Аңаа кичээлдер солун байдалга эртип, кичээл бүрүзүнге дыңнакчыларның сонуургалы улуг боор турган. Эрткен кыштың байдалы берге болган-даа болза, ук бригаданың ажылчыннары чүс хойга онаажтыр 96 хураганы ап, планныг онаалдазын ажыр күүсеткен. Маңаа экономиктиг өөредилге улуг салдарны чедирген дээрзин билдингир.

Бо өөредилге чылында школаларның ниити саны хевээр артар. Пропагандистер баштайгы кичээлдерге партия болгаш чазактың иштики, даштыкы политиказын чугаалажып өөренгеш, программаларын уламчылаарлар.

Ю. БАЙЫР,
партком секретары.

ЭРТКЕН ЧЫЛЫН...

1974—75 өөредилге чылында бистиң республикага эге звенонуң 322, ортумак звенонуң 293 политшколаларынга, теоретиктиг 208 семинарларга ниитизи-биле 20 муң ажыг кижи өөренген. Оларның аразынга 8828 коммунист өөренип турган.

Коммунистиг күш-ажыл болгаш экономиктиг школаларга 21 муң ажыг кижи өөренген. Ол дээрге бүгү ажылдап турарларның 22,4 хуузу-дур.

Коммунистерни политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеже хаара тудар талазы-биле СЭКП-ниң Тожу, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик (Ак-Довуракты санаваска), Мөңгүн-Тайга, Каа-Хем райкомнары кошкак ажылдаан.

БЕЛЕН БИС

Кандыг-даа чаа херекти эгелээрде, кылган ажылдарың түңнеп, моон соңгаар сорулгаларың чугаалажыр улустуң бо эки чаңчылын ёзугаар, чаа өөредилге чылының баштайгы кичээлин эрттирер мурнунда бодумнуң пропагандист ажылымның база дыңнакчыларымның дугайында каш сес чугаалаксадым.

Бо коллективке пропагандистеп эгелээнден бээр ам үш чыл чедип тур мен. Эгезинде экономиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренир школага ажылдап турдум. Эрткен чылын марксизм-ленинизмниң кежээки университедин дооскаш, коммунистиг күш-ажыл школазынга пропагандистеп эгеледим. Эрткен өөредилге чылында аңаа 9 дыңнакчы турган. Олар шупту өөренир ужурлуг программаны чедиишкинниг доосканнар.

Бо ажылдап келген чылдарымда кижилерниң күш-ажылынга политөөредилгениң эки салдарлыын чаңгыс эвес удаа эскерип көрдүм. Школаның дыңнакчызы авиатехник Александр Матюшёв бодунуң кызымаккай ажыл-ижи дээш Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергези-биле шаңнаткан. А аныяк специалист комсомолчу Виктор Куулар «Мергежил талазы-биле эң эки», авиатехник Владимир Худяшев «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдектери-биле шаңнатканнар. Бо дыңнакчылар кичээлдерге база үргүлчү эки белеткелдиг кээр, идепкейжи. Ылаңгыя бөлүк даргазы А. Матюшёв политинформация кылырынга онза мергежээн.

Бо өөредилге чылында мурнунаа өөренип турган программавысты уламчылап, оон нарын темаларже кирер бис. Белеткеливис багай эвес, өөредилге номнары, брошюралар четчир, өөренир ужурлуг программаны партбюро бадылап каан.

Амгы сорулга болза, чаа өөредилге чылын организастыг эгелээш, ол-ла темп-биле уламчылаары. Аңаа школаның дыңнакчылары-даа, бистер, пропагандистер-даа белен бис.

Н. ДОЗУР-ООЛ,
Тыва авиабүдүрүлгениң бортмеханиги, ажылчы чоннарның Кызыл хоорай Совединиң депутады.

Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелинде партия, организациязы политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге системазынга чаа өөредилге чылынга белеткелди баш удур чоруткан. Өөредилгениң түңнелин партия хуралынга анализтеп чугаалапкаш, чамдык илереттинген четпестерни катаптавас дээш, тодаргай хемчеглерни алган.

Эргелелде эге звенонуң 4, ортумак звенонуң 7 политшколаларын четчелеп организастаан. Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң бүгү-ле хевирлеринче ниитизи-биле 259 кижи хаара туттунган. Оларның иштинде 32 коммунистер бар.

ЧУРУКТА: пропагандистер Григорий Афонькин, Тамара Теплова олар өөредилге, программазын болгаш планнарын ылавылап хынап ап олурлар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ӨӨРЕДИЛГЕ ПЛАННАРЫ

№ 224 «Шында» эге политшколаларга хереглеттинер «СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказының айтырыглары» деп курстуң тематиказын парлаан. Ам марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир школаларга хереглеттинер «СЭКП—коммунизм тургузуушкунунуң удуртукчу болгаш организакчы күжү» деп курстуң тематиказын парладывыс.

СЭКП — КОММУНИЗМ ТУРГУЗУУШКУНУНУҢ УДУРТУКЧУ БОЛГАШ ОРГАНИЗАКЧЫ КҮЖҮ

БИРГИ ТЕМА. **Марксизм-ленинизм Коммунистиг партияның удуртукчу ролюнуң дугайында.**

Марксизм-ленинизм Коммунистиг партияның революсчу шимчээшкининге, социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунга ролюнуң база ужур-дузазының дугайында. В. И. Ленин партияның идейлиг болгаш организастыг үндезиннериниң, партийжи амыдыралдың норма-чижектериниң болгаш удуртулганың принциптериниң дугайында. ССРЭ-ге социализмниң тиилээни болгаш СЭКП-ниң, ажылчы аңгының партиязының, бүгү совет улустуң партиязы кылдыр шилчээни.

Коммунистиг партия — ажылчы чоннарның политиктиг баштыңчызы, организакчызы болгаш кижизидикчизи. Партийжи удуртулганың принциптери. Коллективтиг ёзу-биле шиитпирлээр чорук—партийжи удуртулганың дээди принцизи. Социалистиг ниитилел амыдыралының бүгү-ле талаларынга партийжи салдар чедирериниң хевирлери болгаш аргалары.

СЭКП-ниң XXIV съездизи партияның политиктиг, организакчы болгаш идей-кижизидилгелиг ажыл-чорудулгазының сорулгаларының дугайында болгаш коммунизм тургузуушкунунга ооң ролюн бедидер дугайында. Партийжи амыдыралдың ленинчи чижек-нормаларын болгаш удуртулганың принциптерин улам ыңай хөгжүдери. Партия хүрээлеңиниң шынар талазы-биле составын экижидери. Партия документилериниң солуушкунунуң түңнелдери. Партия организацияларының ролюн, коммунистерниң идепкейин бедидери, ажылга шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди хөгжүдери.

Бистиң чуртувустуң коммунизмче чедиишкиниг бурунгаарлаашкыны — Коммунистиг партияның удуртукчу ажыл-чорудулгазының, совет кижилерниң шудургу күш-ажылының, партия биле чоннуң чаңгыс эвииниң түңнели.

ИЙИГИ ТЕМА. **Коммунизм тургузуушкунунуң амгы үе-чадазында СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазының ролюнуң болгаш ужур-дузазының өзүүшкүнү.**

Бистиң чуртувуста сайзырангай социалистиг ниитилелди тургусканы, коммунизм тургузуушкунунуң бүгү участокталарынга партияның ажыл-чорудулгазының ролюн база ужур-дузазын бедидери.

Коммунистиг партияның өзүп турар ролюн тодарадыр кол-кол факторлары болгаш угланыышкыннары болза: коммунизм тургузуушкунунуң сорулгаларының хемчээлиниң өскени болгаш нарыны, эртем-техниктиг революцияның калбарганы, партияның теоретиктиг ажыл-чорудулгазының, ооң эртемге үндезилеттинген иштики болгаш даштыкы политиказының ужур-дузазының өскени; күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының ролюн бедидери, социалистиг демократияны хөгжүдери болгаш бүдүрүлгени база күрүнени эргелеп башкарарынга ажылчы чоннар массаларының идепкейиниң өскени; ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин күштелдирери.

Социалистиг ниитилелге партияның өзүп турар ролюн хандырар негелделер болза: партияның идейлиг болгаш организастыг чаңгыс эви, СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазынга теорияның болгаш политиканың чаңгыс эви, организакчы ажылдың хевирлерин болгаш методтарын сайзырангайжыдары, партияның массалар-биле харылзаазын быжыглаары; партияның иштики демократиязын хөгжүдери.

Партия организацияларының дайынчы арга-шинээзин, коммунистерниң марксисчи-ленинчи дадыгыышкынының деңнелин, партияның политиказын боттандырарынга оларның авангардчы ролюн болгаш идепкейин бедидериниң ужур-дузазы.

ҮШКҮ ТЕМА. **Партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазы.**

XXIV съездиниң ажылдап кылганы экономиктиг политиканы, тоску беш чылдың сорулгаларын боттандырар талазы-биле СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазы. Съездиниң ажылдап кылганы социал-экономиктиг сорулгаларны партияның улам тодаратканы болгаш ону күүседиринче ажылчы чоннарны организастааны. Совет экономиканың дең-дески хөгжүлдези. Совет кижилерниң материалдыг чаагай байдалын болгаш культурлуг деңнелин бедидер программаны Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң чайгылыш чогу-биле боттандырып турары.

СЭКП ТК-ның декабрь (1974 чыл) Пленуму совет экономиканы хөгжүдер, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер болгаш ооң шынар талазы-биле көргүзүглерин экижидер сорулгалар дугайында. Социалистиг чарышты калбартыр болгаш ажылчы чоннарның чогаадыкчы идепкейин бедидер талазы-биле партияның ажылы.

Улус ажыл-агыйының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни долу база ажыр күүседири, СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткууру — коммунист бүрүзүнүң, совет кижи бүрүзүнүң хүндүлүг херээ.

Совет ниитилелдиң социал-политиктиг хөгжүлдези. Совет улустуң чаңгыс эвин быжыглаары, бистиң чуртувустуң нацияларын болгаш биче буурай улустарын, бүгү аңгыларын болгаш социал бөлүктерин чоокшулаштырар талазы-биле партияның ажыл-чорудулгазы. Кижилерниң чаа төөгүлүг ниитилешкек чоруу болур совет улусту улам ыңай каттыштырып быжыглаары.

Социалистиг демократияны хөгжүдери. Советтерниң ролюн бедидери, күрүне херектерин, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарның киржилгези.

Ажылчы чоннарның идей-политиктиг, патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгезин күштелдирер, күш-ажылды медерелдиг ёзу-биле көөр чорукту хөгжүдер талазы-биле партияның хемчеглери.

Партияның XXIV съездизиниң даштыкы политиктиг угланыышкынын, аңаа хүлээп алган Тайбың программазын амыдыралга боттандырар талазы-биле СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазы.

Бистиң партияның болгаш Совет күрүнениң делегей байдалын экижидер болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырлыдырар дээш, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын принцивин балдыткаар дээш демисели.

СЭКП-ниң Европага айыыл чок чорукту болгаш кады ажылдажылганы тургузарынче угланган даштыкы политикачы чайгылыш чок чорудуп турары, улустар аразында чөрүлдээлерниң чөптүг болгаш тайбың ёзу-биле таарыштыр шиитпирлээри, чепсегленишкинни кызырары, улустар аразынга экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш культурлуг харылзааларны бот-боттарынга ажыктыг болгаш дең эргелиг үндезинге хөгжүдери.

Экономиканы хөгжүдеринге Совет Эвилелиниң, өске-даа социалистиг чурттарның чедиишкиннери; камгаланыр арганы быжыглаары, хөделиишкиннерниң быжыг чаңгыс аайы болгаш дугуржулгалыы — социалистиг даштыкы политиканың чедиишкиннериниң үндезини.

Планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни доллур база ажыр күүседири —чоннуң чаагай байдалын бедидериниң, бистиң Төрээн чуртувустуң делегейге туружун быжыглаарының чугула негелдези.

ДӨРТКҮ ТЕМА. **СЭКП-ниң арга-дуржулгазының делегейге ужур-дузазы.**

В. И. Ленин большевик партияның дуржулгазының делегейге ужур-дузазының дугайында. Социализм болгаш коммунизм тургузуушкунун партийжи ёзу-биле удуртурунуң ленинчи принциптериниң интернационалчы характери.

СЭКП — интернационалистерниң партиязы, амгы үениң эң-не салдарлыг болгаш идепкейлиг политиктиг күжү апарган делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң кол кезээ. СЭКП-ниң Программазы, XXIV съездиниң документилери, акыдуңма коммунистиг болгаш ажылчын партиялар ленинчи партияның арга-дуржулгазының делегейге ужур-дузазының дугайында. ССРЭ-ге коммунизмни тургузары — делегейниң революсчу шимчээшкининиң болгаш бүгү чурттарның ажылчы чоннарының мурнунга СЭКП-ниң бүгү делегейге төөгүлүг сорулгазы болгаш интернационалчы хүлээлгези.

ООҢ ҮЛҮҮ БАР

Республиканың Саң министерствозу политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң чаа чылынга багай эвес белеткенген. Өөренир ужурлуг темаларның планын бадылааш, пропагандистерни четчелеп, хуваааган.

Ук албан чериңге сөөлгү ийи чылда экономиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренир школа ажылдап турган. Аңаа Саң министерствозунуң, республиканың страхование эргелелиниң болгаш хоорайның саң-хөө килдизиниң ажылдакчылары өөренип, эвээш эвес ажыктыг билиглерни алганнар. Саң министерствозунуң партия организациязының секретары П. И. Селивановтан пропагандистерниң ажылының дугайын сонуургадым. Ол мынчаар харыылады:

— Дыңнакчыларга быжыг билигни бээр дээш бүгү күжүн харам чокка берип турар пропагандистер бисте хөй. Оларның чижээнге бир дугаарында килдис эргелекчизи Николай Максимович Безродныйны адап болур...

Ала-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Н. Безродныйны черле таныыр кижи мен. Неделя санында эрттирип турарывыс политинформацияга ооң илеткелин каш-даа удаа дыңнаан мен. Чүве чугаалаары билдингир болгаш солун, ёзулуг-ла дуржулгалыг пропагандист. Ол 1960 чылдан бээр Саң министерствозунга ажылдап, «Теоретиктиг билиглерниң үндезини» деп темага лекцияны номчуп, хөй чылдарда пропагандистеп келген.

1973 чылдан бээр Николай Максимович экономиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренир чаа школага пропагандистеп эгелээн.

—Пропагандист кижиниң ажылында кол-ла чүве—чүгле шак эрттирип, материалды сааладыр номчуурунда эвес, бөдүүн, билдингир болгаш кыска сөстер-биле тема бүрүзүн кижилерниң сеткил-сагыжынга, угаанынга чедир тайылбырлаары болур—деп, Николай Максимович чугаалады.

Эрткен өөредилге чылында ук школаны 59 кижи чедиишкинниг дооскан. Оларның иштинден дыңнакчылар П. Селиванов, А. Кругловых, С. Алдын-кыс, Л. Арланмай, А. Фирсова олар кончуг эки демдектерлиг доосканнар.

Экономиктиг билиглерни ынчаар шиңгээдип ап турары саң-хөө болгаш страхование ажылдакчыларының практиктиг ажылынга эки салдарны чедирген. Олар күрүнеге акша-төгерик киирериниң планын хуусаа бетинде күүседип, саң-хөөнүң учет-отчедун экижиткеннер. Орулгаларның хуузу база улгаткан. Бо чылдың 8 айларының планын министерство долузу-биле күүсеткен.

Бо чедиишкиннерде хоочун пропагандист Н. Безродныйның киирген үлүү база бар.

Д. ЧЫДЫМ.

Советтер амыдыралы

Депутаттар—бүрүн эргелиг төлээлекчилер

Депутаттар дээрге ажылчы чоннуң бедик идегелин чаалап алган, чоннуң иштинден үнген ажылчыннарның, колхозчуларның болгаш күш-ажылчы интеллигенцияның Советтерде бүрүн эргелиг төлээлекчилери-дир. Олар ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң янзы-бүрү адырларында ажылдавышаан, күрүнени эргелеп-башкарарынга киржип турар, чоннуң эң төлептиг оолдары, кыстарыдыр.

Бистиң Кызыл районда РСФСР-ниң Дээди Совединге —1, Тыва АССР-ниң Дээди Совединге — 7, Кызыл район Совединге — 75, көдээ Советтерге — 225 депутаттар соңгуттурганнар. Оларның аразында 135 херээженнер, 190 партия кежигүнү эвестер, 160 ажылчыннар, 45 колхозчулар болгаш совет интеллигенцияның төлээлекчилери Советтерниң депутаттарынга соңгутканнар.

Бүгү чуртта ышкаш, бистиң районда эрге-чагырга органнары, оларның күүскомнары депутаттарның эрге-хүлээлгелериниң дугайында Хоойлунуң негелделерин боттандырар дээш эвээш эвес ажылдарны кылып турар. Ол Хоойлуда салдынган сорулгаларны Советтерниң сессияларынга чугаалашкылаан.

Район Совединиң ээлчеглиг бирги сессиязынга ССРЭ-де ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында Хоойлу болгаш Советтерниң сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан болгаш делгереңгей шиитпирни хүлээп алган.

Соңгулда округтарынга депутаттарның ажылын идепкейжидеринге, ажылчы чоннар депутаттарының көдээ Советтериниң ажылынга чурттакчы чоннуң калбаа биле киириштиреринге дегүм болур кылдыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарындан болгаш район Совединиң депутаттарындан 9 депутат бөлүүн тургускан, ында 82 депутаттар хаара туттунган ажылдап турарлар.

Районнуң Советтери, оон күүскомнары, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, колхозтар, совхозтарның ажылдакчылары мал чемин бүдүрерин көвүдедир талазы-биле хемчеглерни ап, районнуң ажыл-агыйлары мал ажылының продуктуларын улам хойнү бүдүрер, партияның XXV съездизин төлептиг уткуур дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар. Районнуң колхозтарында, совхозтарында материалдыг чүүлдерни бүдүреринде район Совединиң 48, көдээ Советтерниң 155 депутаттары ажылдап турар. Оларның иштинде Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары «Тере-Хөл» колхозтуң сарлык кадарчызы Нюра Дүдүповна Бар-Хоо, «Көк-Тей» совхозтуң дагаа ажаакчызы Валентина Андреевна Оханькина, «Тиилелге» совхозтуң механизатору Александр Туматович Ангыр-оол, «Кара-Хаак» совхозтуң ногаажызы Алевтина Ивановна Немцова, Кызыл район Совединиң депутаттары «Көк-Тей» совхозтуң саанчызы Тамара Захаровна Конобеевская, «Тиилелге» совхозтуң тракторизи Михаил Өктек-оолович Моңгуш, «Шамбалыг» совхозтуң бызаа ажаакчызы Мария Доржуевна Доңгак, «Х Улуг хурал» колхозтуң тракторизи Моңгуш Дыкпаевич Чылбак-оол, Терлиг-Хая РЭП-тиң бурильщиги Александр Иванович Поломошнов, Чербиде ыяш белеткээр черниң ыяш ужурукчузу Александр Иванович Герасимов болгаш оон-даа өскелер хамаарыжыр.

Амгы үеде районнуң колхозтарының, совхозтарының ажыл-ишчилери ниитиниң малынга четчир чемни белеткеп алырынче кол күштү угландырган болгаш дүжүт ажаап алыышкынында хаара туттунган. Сентябрь 12-ге чедир район 12991 га черниң тарымал болгаш чайгаар үнген сигенин кескен, 6204 тонна сигенни, азы планны 69.6 хуу, 782 тонна будук-бүрүнү, 3490 тонна ногаан массаны силостап салган. Сиген белеткээриниң талазы-биле сентябрь айның бирги он хонуунда «Х Улуг хурал» колхоз болгаш «Шамбалыг» совхоз мурнакчы болганнар.

Кызыл районнуң тараажылары 17468 га черниң тараазын сыптап кескен болгаш 16968 га черниң тараазын бастырган. Районнуң хову-шөлдеринде 87 тараа кестирер, 11 силос кезер комбайннар, 94 тракторлар, 70 автомашиналар, 667 кижилер тараа болгаш сиген ажаап алыышкынының ажылында хаара туттунган. Оларның аразында 100 ажыг депутаттар ажылдап турарлар. Тараа кезип алыышкыны-биле чергелештир савап бөлер ажылды районнуң хову-шөлдеринде чорудуп турар.

Бистиң Кызыл районнуң көдээ Советтериниң күүскомнарының ажылында бар турар четпестерни маңаа ыттавайн барып болбас. Район Совединиң 9 доктаамал комиссиялары боттарының ажыл планнарын тургузуп, бирги организастыг хуралдарын эрттирип, ажыл хуваалдазын кылза-даа, ам-даа шуудап ажылдавайн турарлар. Депутаттарның хөй кезии боттарының округтарында ажылды органиастап эгелээн. Ынчалза-даа элээн хөй депутаттар бодунуң депутат эрге-хүлээлгезинче ам-даа кирбээннер. 9 депутат бөлүктериниң удуртукчуларындан Каа-Хем суурда эш Н. П. Кононенко удурткан депутат бөлүү планын тургузуп ажылдап эгелээн боордан башка өске депутат бөлүктери ам-даа чаа-ла шимчеп эгелээр байдалда.

Депутат кижи Советтиң девискээринде турар күрүне органнарында бүдүрүлгелерге, албан черлеринге оон киргени саналдарны, билдириишкиннерни, хомудалдарны чугаалажып турарын контрольдаар, ону сайгарарынга болу киржир эргелиг. Чоннуң билдириишкин, хомудалдарынга дыңнангыр, кичээнгейлиг болуру соңгулда округунга депутаттың чединишкинниг ажылдаарының кол негелдези болур.

Ынчангаш депутаттарның эрге-хүлээлгелериниң дугайында хоойлуда айыткан бүгү чүүлдерни амыдыралга, ажыл-херекке удуртулга болдурары чоннуң бүрүн эргелиг төлээлекчилериниң ылыктыг хүлээлгези болур.

А. КӨШКЕНДЕЙ,
ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл район Совединиң күүском секретары.

Күүселде хыналдазы

ТАРАА, СИГЕННИ КАМГАЛААР

«Колхозтарның болгаш совхозтарның тарылгазын малга бастырганы дээш харысалга дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1955 чылдың январь 11-деги Чарлыын Таңды районнуң чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттериниң күүседип турарының дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга чугаалажып көрген турган. Аңаа Таңды район Совединиң болгаш чер-чер Советтериниң, колхоз баштаар чериниң болгаш совхозтар дирекцияларының талазындан ук Чарлыкты кончуг багай күүседип турар деп демдеглээн. Бо айтырыгның тургустунуп келгениниң болгаш ындыг шыңгыы түңнел кылдынганының ужуру чүл?

Хыналдалардан алгаш көөрге, Таңды районнуң совет органнарының хайгааралының кошкаанындан ажыл-агыйларның тарылгазын, сиген шөлдерин, белеткээн мал чемнерин малга бастырар, чидиртир чорук нептереңгей апарган болгаш ажыл-агыйларга улуг когаралды чедирип турар. Көдээ Советтер девискээрлериниң хөй нуруузунда хуу болгаш ниитиниң малын ажаап кадагалаарында сула салыр чорук деңдээн. Хууда мал кадарчыларынга харысалга чок кижилерни киирип ап турар, а Арыг-Бажы суурда ол шуут чок. Ол ышкаш колхозтуң болгаш совхозтарның малчыннары-биле бо талазынга чогуур ажыл чоруттунмаан болгаш олардан негелде кошкаан. Ынчангаш ээн чоруур мал көвүдээн.

Бай-Хаак, Доора-Хадың, Кара-Булуң суурларның чурттакчыларының хууда малы ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң тарылгазын чыл бүрү хөйү-биле саза базып турар. 1974 чылда «Россия» совхозтуң 200 гектар тараазын, бо чылын 150 гектар чаңгыс чылдыг тарымал сигенин мал бүрүн узуткаан. Ындыг фактылар «Революцияның чалбыыжы», Тока аттыг совхозтарда база бар.

Шак ындыг байдалды көдээ Советтерниң күүскомнары болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары канчаар көрүп турарыл? Чамдыкта аап-саап хемчеглерни алыр, а колдуунда аңаа эрттирип турар. Чижээ, «Россия» совхозтуң мал үрээн тарылгазынга акт безин тургустунмаан. Ол-ла совхозтуң Чагытай хөл чанында тараазынга Дуржулга станциязының хойжузу Х. Моңгуштуң кодан хою болгаш 30 баш хире хуу малы үргүлчү кирер. А совхозтуң удуртулгазы хемчег албайн келген. Бо чылдың августа тараага кирген малдарны тудуп алгаш, акт тургузар деп турда, аъттыг оолдар келгеш, малдарны хунаап аппарган, а хойжу актыга ат салырындан ойталаан, ат чок болганда херек көрдүнмээн.

1975 чылдың июнь 30-де ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң тараазындан Бай-Хаак чурттакчыларының 50 инээн туткаш, 6853 рубль каражаны төледир актыны совхоз дирекциязы тургускаш, Бай-Хаак көдээ Советтиң күүскомунга шилчидип берген. Күүском айыттынган түң хөй болгаш ооң көөр эргезин ажып турар дээш, актыны хүлээвээн, ол актыны Таңды районнуң улус судунче чорударга, ук суд август 11-де үндүрген тодарадылгазынга республиканың Күрарбитражынче киирерин совхозка сүмелээн. Айтырыг база шиитпирлеттинмээн. Тарылганы мал саза базар чорук үргүлчүлеп турган. Июль 25-те ол совхозтуң хову бригадири Бай-Хаак суурнуң тараага кирген 150 баш хуу малын тудуп алган. Мал ээлери келгеш, күүскомнуң болгаш район милициязының төлээлекчилери көрүп турда-ла малдарын күш-биле ажыдып аппарган, акт-даа тургустунмаан, когарал-даа тодараттынмаан. Шынында тараага киргеш туттурган малдарны оларның ажыл-агыйга чедирген когаралын төлевээн шаанда ээлеринге бербес ужурлуг. А Таңды районда ону барымдаалавайн турар. Балгазын суурнуң чурттакчыларының 50 ажыг малы тараага киргеш туттурган. Малдар ээлери дүне келгеш, кажааны үрээш, малдарын алгаш барган. Буруулугларга кеземче хүлээтпээн, когарал-даа төлеттинмээн.

Тараага мал кирген талазы-биле боттарының хүлээп алган шиитпирлерин көдээ Советтер күүскомнары күүсетпес, оларның хамаанчок көөр чоруктар бар. 1974 чылда Балгазын көдээ Советтиң күүскому тараага кирген малдарга хамаарыштыр совхозтуң киирген актызын ёзугаар 3877 рубль 98 көпеекти буруулуг кижилерден төледир дугайында хөй шиитпирни үндүрген. Ынчалза-даа, бухгалтерия ажылдакчыларының буруузу-биле ол шиитпирлер күүсеттинмээн, а күүском ынаар сагыш-даа салбаан. 1974 чылдың сентябрьда Межегей көдээ Советтиң күүскому Доора-Хадың, Кара-Булуң суурларның чурттакчыларының малы чээн тараа дээш 358 рубль 43 көпеекти мал ээлеринден төледир шиитпир үндүрген. Ынчалза-даа күүском ол шиитпирни совхозка дамчыдып бербээн, а совхоз дирекциязы-даа ону сонуургаваан. Буруулуг мал ээлери хемчег-даа хүлээвээн, совхозтуң когаралы-даа эгиттинмээн.

Чамдык ажыл-агыйларның болгаш көдээ Совет күүскомнарының ажылдакчылары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң үстүнде айыткан Чарлының чамдык чүүлдерин болгаш ол Чарлыкка дүүштүр онааган когаралды албадал-биле эгидер чурумга өскерилгелер талазы-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1974 чылдың июль 21-деги доктаалын кошкак билири илерээн. Ооң уламындан хоойлужудулга хажыдылгалары база болуп турар. Чижээ, колхозтуң азы совхозтуң малы бодунуң тараазынга, сигенинге киргенде мал кадарчыларынга штраф болгаш когарал эгидилгезин онаавас турда, ындыг чүүлдерни болдуруп турган. Мал кадарчылары бо таварылгада албан-хүлээлге талазы-биле ийикпе судтуң шиитпири-биле материалдыг харысалганы хүлээр ужурлуг. Тараа, сигенге мал киргениниң актызын чамдыкта, С. К. Тока аттыг совхозта ышкаш, көдээ Совет күүскомунга эвес, а улусчу контроль бөлүктеринге киирип турар таварылгалар база бар.

Тараага мал киргениниң актызын шын эвес тургусканындан ону көөрү саадаар азы ёзу барымдаалап шиитпир үндүрүп каар таварылгалар бар. «Революцияның чалбыыжы» совхоз 15 тонна медени мал чигениниң актызын Балгазын көдээ Советке киирген, ында мал ээлериниң чаңгызының-даа ады чок болган. Ол хиреде-ле күүском ону көргеш, совхозка 825 рубльдиң когаралын дедир эгидер деп шиитпир үндүргеш, ону кымнар, кажан төлээрин айытпаан болган, ынчангаш ол эгиттинмээн.

Тараа, сиген ажаалдазының үезинде тараа, картофель шөлдеринче машина-техника эртип, тарылганы саза базар, белеткээн мал чемнерин таварыыр чоруктар хөй болуп турар. Ол бүгүже кичээнгей салдынмайн турар. Ол ышкаш черде белеткеп каан мал чемнерин үрегдээр, малга чидиртир, тө бастырар таварылгалар эвээш эвес. Үстүнде ышкаш байдал республиканың өске-даа районнарында бар. Ынчангаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1955 чылдың январь 11-деги Чарлыын хажык чок күүседирип бүгү көдээ Советтерниң күүскомнары хандырар хүлээлгелиг.

Тарылганы, мал чемнерин ээн чоруур малга бастырар, чидиртир чорук улус ажыл-агыйынга улуг когаралды чедирер. Ынчангаш моон соңгаар, ылаңгыя дүжүт багай бо чылын тарылгаларның, сараатта сиген, саваңның, шаңнарда тарааларның камгалалын онза күштелдирери чугула.

И. ЕЩЕНКО,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң инструктору.

Эрткен чылдардан дээре

1976 чылдың солуннарының болгаш журналдарының чагыдылгазын масса чоннуң ортузунга калбартырының дугайында айтырыгны СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бюрозу бо чылдың августа чугаалашкаш, доктаалды хүлээп алган. Өг-бүле бүрүзүн солуннарлыг, журналдарлыг болдурар дээш тайылбыр ажылын калбартыр, парлалга чагыдылгазының чорудулгазын партийжи удуртулгага алырын колхоз, совхозтарда, бүдүрүлге болгаш албан организация черлеринде партия организацияларынга бюро даасkан. Ону боттандырар талазы-биле партия болгаш хөй-ниити организациялары чамдык ажылдарны кылып чорутkан.

Ооң түңнелинде районда парлалга чагыдылгазы элээн организастыг эгелээн болгаш эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, сентябрь 22-ге чедир 1096 солуннар болгаш журналдар чагыттынган (эрткен чылын чүгле 281 турган). Кара-Хөл колхозта 401, «Мурнакчы» колхозта 161, «Тээли» совхозтуң эмнелгезиниң коллективинде 118 экземпляр солуннар болгаш журналдар чагыттынган.

Ол организацияларның партия болгаш хөй-ниити организациялары парлалга чагыдылгазын хүн бүрүнүң кичээнгейинге ап, чагыкчылар-биле ажылды эрткен чылдаазындан ырахта экижиткен. Ында парлалганың хөй-ниити тарадыкчылары даалгазын ак сеткилдии-биле күүседип турарлар.

Парлалга чагыдылгазы районда ниитизи-биле эки чоруттунуп турза-даа, чамдык ажыл-агый болгаш албан организация черлери бо ажылче ам-даа кошкак кичээнгей салып турарын айтыр херек. Районда эң хөй чурттакчылыг «Бай-Тал» совхозта (партком секретары эш Д. С. Чыдым), «Тээли» совхозтуң найырал салбырында (партия организациязының секретары К. Д. Дүүчүн-оол), ол-ла совхозтуң төпте (партия эге организациязының секретары Х. О. Хертек) бо хүннерге чедир чагыдылга кончуг багай организастаттынган.

А районнуң школаларында болгаш чамдык албан организация черлеринде бо ажыл оожум темпилиг чоруп турар. Районнуң «Союзпечать» агентилели, харылзаа белдириниң көдээ Советтерде салбырларының ажылдакчылары чер-черде хөй-ниити тарадыкчылары-биле, партия болгаш хөй-ниити организациялары-биле ам-даа кошкак харылзаалыг ажылдап турарын айытса чогуур.

Б. БАГАЙ-ООЛ.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

А. А. ГРОМЫКОНУҢ КАНАДАГА АЯН-ЧОРУУ

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко Канаданың премьер-министри П. Э. Трюдо-биле беседа кылган. Беседаның үезинде делегей талазы-биле кайы-даа талага сонуургалдыг боор турар айтырыгларны база совет-канада харылзааларның айтырыгларын чугаалажып көрген.

Ооң-биле кады А. А. Громыконуң Канаданың даштыкы херектер министри А. Макекен-биле чугаалажыышкыннары доозулган. Ооң соонда А. А. Громыко Канададан чорупкан.

Ужудуп чорууптарының мурнуу чартында А. А. Громыко болза Канадага албанның аян-чорууну кылып келгеним дооступ тур. Премьер-министр П. Э. Трюдо-биле беседага бис черле хандывыс деп, ол медеглээн. Бис премьер-министрге Л. И. Брежневтиң чүректиң ханызындан чедирген байырын, канаң улуска ооң эң эки, күзелдерин дамчыдып берген бис. Найыралдыг беседаның үезинде делегей талазы-биле кол болуушкуннарны болгаш совет-канада харылзааларының перспективаларын канчаар үнелеп турарывысты деңнеп чугаалажыр аргалыг болган бис.

Совет-канада харылзаалар сөөлгү чылдарда улам ынай хөгжээн деп, бөгүн хөөредиг чокка чугаалап болур деп, А. А. Громыко уламчылаан.

Совет-канада харылзааларда чугула болуушкун болза Л. И. Брежнев биле П. Э. Трюдонуң Хельсинкиге ужуражыышкыны болган. Ол болза бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылгага үндезилээш, совет-канада харылзааларны хаңыладырынга ийи чурттуң белеңин бадыткаан.

Европаның айыыл чок чорууң камгалаары, ядролуг чепсекти нептеретпези, ядролуг чепсекти шенээрин долузу-биле болгаш бүгү-ниити хоругдаары, күрүнелерниң бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылгазын хөгжүдери дээн ышкаш, делегейниң ындыг өйү келген айтырыгларының талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш Канаданың туруштары дүгжүп турар азы чоокшулажып турар дээрзин ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри оон ынай демдеглээн. Совет Эвилелиниң КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXX сессиязынга чугаалажыры-биле киирген айтырыгларының талазы-биле боттуг санал-онал солчуушкуннары база болган. Чоокку Чөөн чүкте байдалче болгаш делегейниң өске-даа чугула айтырыгларынче улуг кичээнгей салдынган.

Ооң бодунуң Канадага чоруп турганының үезинде балыктаашкынга хамаарышкан айтырыглар талазы-биле чугаалажыышкыннар чединишкиниг доозулган дээрзин А. А. Громыко сеткил ханып демдеглээн. Ол чорук бистиң чурттарның аразында кады ажылдажылганы быжыглаарынга идиг бээри чугаажок деп, ол чугаалаан.

(СЭТА).

Делегейниң херээженнер чылынга

ВАРШАВА. Делегейниң херээженнер чылынга алдар болдуруп, Польшаның национал банкызы 20 злотых акшаны үнелиг чаа чоосту саарылгаже киирген. Чоостуң бир талазында хажызындан көргүскен херээжен кижиниң хевирин, а ол ышкаш делегейниң херээженнер чылының демдээ —Тайбыңның көге-бугазын чураан.

Чаа чоосту сураглыг польша чурукчу Анна Яркушевичиниң төлевилели-биле күүсеткен.

ДЕЛИ. Херээженнерниң чурттуң хөгжүлдезиниң чорудулгазынга киржирин идепкейжидер сорулга-биле көдээ черлерде херээженнерниң бижиг билир чоруунуң деңнелин бедидериниң программазын чурттуң чырыдыышкын министерствозу, социал хандырылганың болгаш культураның министерствозу ажылдап кылган. Программада бижик билбес чорукту узуткаарының талазы-биле курстарны, медицина болгаш санитария талазы-биле лекцияларны, уругларны чемгерериниң болгаш кижизидериниң айтырыгларының талазы-биле лекциялар номчулгазын организастаары баш удур көрдүнген. Бижик билбес чорукту узуткаарының талазы-биле курстарда өөренип турарларга өөредилге номнарын болгаш пособиелерни халас хандырарын, общежитиелер тударын база көрген. Программада башкыларны белеткээринче болгаш көдээ школаларда өөреникчилерниң профессионал-техниктиг өөредилгезинче улуг кичээнгейни салган.

ТОКИО. «Бүдүрүлгеге болгаш ниитилелге херээженнерниң деӊ эргези дээш» деп лозуң-биле япон найысылалга япон херээженнерниң национал конференциязы сентябрь 27-де ажыттынган. Аңаа 800 хире делегаттар — профэвилелдерниң төлээлекчилери, херээженнер шимчээшкининиң активчилери киришкеннер. Конференцияның киржикчилери херээженнерниң байдалын экижидериниң эргежок чугулазын онзалап демдеглеп, оларга деӊ күш-ажылга эр улус-биле деӊ төлевирни бээри дээш херээженнерниң калбак кезектерин хөй-ниити ажыл-чорудулгазынга идепкейлиг-биле киириштирери дээш санал бергеннер.

ХАРТУМ. Делегейниң херээженнер чылынга тураскааткан «Африканың болгаш араб делегейниң демисежип турар херээженнери» деп бүгү-делегей конференциязы ында боп турар.

Тайбыңның, эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш найыралдың судан национал чөвүлелиниң организастааны ол конференцияда Палестинаның хостаарының организациязының (ПХО), Мурнуу-Африканың африканчы национал конгрезиниң (АНК), Танганьиканың африканчы национал эвилелиниң (ТАНУ), Азияның болгаш Африканың улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының (ОСНАА), Совет херээженнер комитединиң болгаш делегейниң өске-даа организацияларының төлээлекчилери киржип турар.

(СЭТА).

ГКП-НИҢ СЪЕЗДИЗИНГЕ БЕЛЕТКЕЛ

БОНН. (СЭТА). Германияның Коммунистиг партиязының организацияларында ГКП-ниң 1976 чылдың март айда Бонн хоорайга болур ээлчеглиг съездизинге белеткел ажылы чоруп турар. Съездиге белеткел айтырыглары ФРГ-ниң хоорайларында болгаш үлетпүр төптеринде эртип турар округтарның партия конференцияларының кол кичээнгейинде туруп турар.

ГКП-ниң баштаар чериниң президиуму конференцияларның төлээлеринге Коммунистиг партияның съездизинге белеткелдиң кол чадазы эгелээниниң дугайында чагаа чорутkан. «Партияның ажылчы чон-биле болгаш аныяктар-биле харылзаазын быжыглаар база калбартыр» деп лозуң-биле ол съезд эртер.

Чагаада демдеглеп турары-биле алырга, съездиге белеткел болза, социализм чурттарының, коммунистиг болгаш ажылчын партияларының тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказын чорудары дээш, империализмге удур коммунистиг шимчээшкинни быжыглаары дээш демиселге улуг чединишкиннерниң байдалында чоруп турар.

Партия улуг капиталдың экономиктиг кризисти болдуруп турар аар-бергелерин ажылчын ангыже болгаш ажылчы чоннуң өске-даа кезектеринче чүүй каар дээн күзелинге шаптыктаарын кол сорулга деп санап турар. Партияның съездизинге белеткел үезинде ажылчы чоннуң эрге-ажыктары дээш демисел кол кичээнгейни ээлеп турар.

А. А. Громыконуң Берлинде чеде бергени

БЕРЛИН. (СЭТА). ГСЧП ТК-ның, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң болгаш чазааның чалааны-биле СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко Берлинде албан айы-биле найыралдыг аян-чоруун кылып чеде берген.

ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң күрүне туктары-биле шиметтинген Берлинниң төп аэродромунга А. А. Громыкону ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ГСЧП ТК-ның секретары Г. Аксен, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат Э. Мильке, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Г. Вайс, ГДР-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы Г. Кроликовский болгаш албанның өске-даа кижилери уткуп алганнар.

Уткуп алганнарның аразында ССРЭ-ниң ГДР-де элчини П. А. Абрасимов, ГДР-де дипломаттыг төлээ черлериниң баштыңнары база бар болган.

Ажыл чоктарның саны өзүп турар

НЬЮ-ЙОРК. Албан ёзузунуң сан-түңүн ёзугаар алырга, августа 7,8 миллион хире кижи ажыл тып ап шыдавааннар. Оон ангыда, эвээш-ле дээрге 1,2 миллион кижи ажылдаар чер тып алыр идегелин оскунгаш, күш-ажыл биржазынга бүрүткеттирин соксатканнар. Профэвилелдерниң санааны-биле алырга, 3,1 миллион кижи неделяда долу эвес ажылдаар ужурга таварышканнар.

ЛОНДОН. Амгы үеде Великобританияда 1 миллион 250 муң ажыл чок кижилер санаттынып турар. Аныяктарның аразында массалыг ажыл чок чорук Англияда улуг дүвүрээзинни болдурган. Бо чылын школа доосканнарының дөрттүң бирээзи-ле бүдүрүлгеге ажылдаар чер тыппаан.

ПАРИЖ. Даммари-ле-Лис хоорайда (Мена-и-Марна деп департаментиде) заводту хаар болгаш 755 кижини ажылдан үндүрер деп турарын «Идеаль-Стандарт» компания чарлаан.

«Идеаль-Стандарт» компанияның Францияда алды бүдүрүлге черлеринде 3500 кижи ажылдап турар. Чыл эгезинден бээр бүдүрүлге ээлери «камналга сорулгалары-биле» бүдүрүлгени кызырганнар болгаш бүдүн чартык муң ажылчыннарны ажылдан үндүргеннер.

РИМ. Италияда интеллигенцияның болгаш аныяктарның аразында ажыл чок чорук бедик деңнелге четкен. Школаларның болгаш дээди өөредилге черлериниң доозукчулары аныяк кижилер онза берге байдалга таварышканнар. 1974 чылда доозукчуларның чүгле 20 хуузу бодунуң тускай эртеминиң талазы-биле ажыл тып алганнар.

Математика, физика, дыл талазы-биле тускай эртемниглер хөй таварылгаларда хаалгачылар, кудумчуда бок аштакчылары, кинотеатрларга билет садыглакчылары боор ажылдаар ужурга таваржып турар.

ТОКИО. Албан ёзузунуң сан-түңүн ёзугаар алырга, Японияда долузу-биле ажыл чоктарның саны амгы үеде 870 муң кижи четкен, оон ынай 4 миллион хире кижи неделя иштинде чүгле 2—3 хүн иштинде ажылдап турар. Онза аар байдал пөс-таавы, машина тудуушкунуң үлетпүрде, а ол ышкаш судно тудуушкунунда тургустунган. Ол адырларның бүдүрүлге черлери ортумаа-биле чүгле 70 хуу күжениишкинниг ажылдап турар.

(СЭТА).

Кубаның Матансас можузунда 17 тараачын херээженнерден тургустунган херээженнер бригадазы бүгү чуртта сураглыг, ол бригада 1975 чылдың дүжүдүнүң чигир тростниигин чыыр талазы-биле рекордту тургускан. Делегейниң херээженнер чылынга алдар кылдыр олар хүлээлге алгаш, 2396264 арроба (1 арроба —11,5 кг) чигир тростниигин кескеннер, ол дээш шилчиир Кызыл тукту бригада алган.

Пренса Латин-СЭТА-ның фотозу.

МЕДЭЭЛЕР

ТЫВАНЫҢ ТӨЛЭЭЛЕРИ

Бүгү-эвилелдиң театр ниитилелиниң съездизи Москваның Эвилелдер бажыңының Колонналыг залында дүүн ажыттынган.

Съездиниң делегадынга Тывадан республиканың хөгжүм-шии театрының кол режиссеру, РСФСР-ниң алдарлыг артизи Сиин-оол Лакпаевич Оюн соңгуткан. Съездиниң ажылынга киржир чалалганы РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи Максим Монгужекович Мунзук алган. Олар Бүгү-российнуң театр ниитилелиниң съездизиниң ажылынга киржип турар.

Л. МИХАЙЛОВА.

• • •

ПРОПАГАНДИСТЕР ӨӨРЕНГЕН

СЭКП-ниң Бии-Хем райкому партия чырыдыышкынының болгаш экономиктиг өөредилгениң пропагандистериниң семинарын эрттирген.

Аңаа 70 хире кижи киришкен. Партия райкомунуң секретарьлары болгаш килдис эргелекчилери чаа өөредилге чылында пропагандистерниң сорулгаларын, районнуң ажыл-агыйының дугайында болгаш кичээлдерни эрттирериниң методиказының талазы-биле чыылганнарга чугаалап берген. Ол ышкаш делегей байдалының дугайында лекцияны дыңнаан.

Пропагандистер боттарының ажылының дуржулгазын база солушканнар.

З. ПАХОМОВА.

• • •

ЧЕДИИШКИННИГ ДООСКАН

Тываның көдээ ажыл-агыйы кадрларының билиин бедидер школазын чээрби хире кижи чоокта чаа дооскан.

Олар алды ай дургузунда теоретиктиг болгаш практиктиг билиглерни алгаш, доозарының экзаменнерин чедиишкинниг дужааган. Малды тарып боозадырының талазы-биле дипломнуг специалистер боттарының ажыл-агыйларынга ажылдаары-биле чоруткан.

Билиг бедидериниң школазынга ам электриктер өөренир.

БИСТИҢ КОРР.

ТЕАТР КӨЖЕГЕЗИН АЖЫТКАЛАК

Театр —уран чүүлдүң эң-не эрте-бурунгу хевири болур. Шаг-шаанда-ла кижилер аннаарда бодунуң мага-бодун аң-меңге эскертпейн, өске хевирдүрзүже кажары-биле «хуулдуруп» аптар кылдыр өөрени берген. Театр уран чүүлү оон эгелеп төрүттүнген дизе чазыг чок. Ол бодунуң төөгүзүнде шын сорулгазын тывар дээш, нарын болгаш шаптараазынныг орукту эртип келген. XX чүс чылда чүгле эртем-техникага эвес, а театр уран чүүлүнге база улуг эргилде болган. Шак ол бурунгаар дешпилгелиг эргилдени совет театрның үндезилекчилериниң бирээзи, шылгараңгай режиссёр болгаш артист К. С. Станиславский боттандырган. Ол сцена теориязы болгаш артисчи арга-мергежилди канчаар сайзырадырының дугайында айтырыгларны ханы сайгарып, театр төөгүзүнде бир-ле дугаар улуг эртем ажылын кылган.

«Станиславскийниң системазы» деп аттыг ол ажылдыышкын ам бүгү делегейге билдингир. Ылап-ла бо өөредигниң үндезиннериниң ачызында тыва артистер сценаже үнгеннер. Аңаа өөрүвес аргажок. Бистиң чуртувуста театр уран чүүлүнче улуг кичээнгей салып турары аңаа эвес. Чүге дээрге ооң бедик хүлээлгези—чоңга бараан болуру.

Тываның хөгжүм-шии театры бодунуң чаа 40-ги сезонунуң көжегезин ажыткалак. Эрткен сезонда театр көрүкчүлерге чүгле шии, концерттер бараалгадыры-биле кызыгаарланмайн, артистерниң теория талазы-биле ниити билиин кошкатпас дээш алээн күжениишкинниг ажылдаан. Чурттуң улуг-улуг хоорайларынче чоруткулаан артистерниң чогаадыкчы командировкаларының түңнелдерин үндүрүп, эстетиктиг семинарлар план ёзугаар чоруп турган. Ылангыя партия, чазактың идеология, уран чүүл ажылдакчыларынга хамаарышкан доктаалдарын театрның ажык хуралынга сайгаргылаан. Ол доктаалдар амгы үеде уран чүүл ажылдакчыларының кол даянгыыжы апарган. Ынчангаш уран чүүлдүң кандыг-даа хевиринден эки шынарлыг, партийжи быжыг турушттуг чогаалдар төрүттүнерин чоң күзеп турар. Шынап-ла, театрның чогаадыкчы дилээшкиннерин, оон чедиишкиннерин болгаш чазыгларын бедик партийжи негелде ёзугаар көөр ужурлуг бис.

Совет Тываның ажыл-агыйы, культура тургузуушкуну хүннүң-не шапкыны-биле хөгжүп орар. Оон-биле кады улуг өскерлиишкиннер болуп, угаан-медерел талазы-биле дыка бедээн. Ылангыя чоннуң культурлуг амыдыралының хөгжүүрүнге Тыва театрның чедирген ачы-хавыязын эвээш деп болбас.

Тываның хөгжүм-шии театры келир чылын дөртен харлаар. Шак ол үениң иштинде театрның сценазынга классиктиг совет болгаш тыва драматургияның ийи чүс ажыг чогаалдарын тургускулаан. Амгы үеде хөгжүм-шии театрының чогаадыкчы бөлүү уран чүүлдүң кужу-биле коммунистиг ёзу-биле ажылдап турар мурнакчы кижилерниң овур-хевирлерин сценага көргүзерин бир чугула сорулга кылдыр санап турар.

Чоокта чаа совет улус «Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан» деп кыйгырыг-биле Тиилелгениң 30 чылын байырлап эрттирген болгай. Театр ол хүннерде совет патриотизмниң чагай чоруун көргүскен дээре дээн чогаалдарын чоңга бараалгаткан. Сценага болгаш телевидениеге К. Кудажының «Он бир», Салынскийниң «Барабанчы кыс», Макаёноктуң «Дээди шииткел» болгаш Коломиецтиң «Ак-көк ивилер» деп шиилерин ойнаагылаан. Тиилелге хүнүнге тураскааткан байырлыг концерттерин республиканың район бүрүзүнге көргүскен. Эрткен сезонда тыва көрүкчүлер даштыкы классикадан база-ла чыда калбааннар. Республиканың сценаларынга чогаалчы Е. Войничиниң бүгүдеге билдингир «Шаашкак» деп романын ёзугаар Штейнниң шиижиткени «Италияның човуланы» деп драмазын база улуг испан драматург Лопе де Веганың «Танцы башкызы» деп шиизин көргүскен бис.

Театрның бодунуң репертуарын национал драматургияның чогаалдары-биле байыдарын үргүлчү чүткүдүп келген. Амдызында театрның уран чүүл чөвүлели артистер-биле кады Виктор Көк-оолдуң, Сергей Пюрбюнуң, Кызыл-Эник Кудажының, Алексей Хууракты болгаш Куулар Сапык-оолдуң чаа шиилери-биле таныжып чоруп турар.

Бо чылын Театр ниитилелиниң тыва салбыры багай эвес ажылдаан. Ук салбыр көрүкчүлер-биле конференцияларны болгаш ужуражылгаларны эвээш эвес чорудуп келген. «Театр болгаш уруглар» деп темалыг ай чедиишкинниг эрткен.

Оон-биле чергелештир театрның ажылында четпестерни чок деп база болбас. Ылангыя шии, концерттер белеткелиниң түңнелинде шынар талазы-биле сула болгулаар таварылгалар тургулаан. Үндүрүп турар чамдык шиилерниң технологиязы: чурук каасталгазы, чырыы, бутафориязы, даап-шимээн ажытлаары кулу деңнелге артпышаан. Театр бөгүнгү көрүкчүзүн улам ханы өөренип, оон-биле быжыг харылзаа тударын ам-даа күштелдирзе чогуур. Көрүкчү бүрүзү театрдан сагыш-сеткил талазы-биле көдүрлүүшкүннүг үнер ужурлуг. Театрның даартагы хүнүн шынгыы бодаар дээр болза чүнү-даа мурнай, оон бөгүнгү келбейн турар көрүкчүлерин база өөренир апаар. Көрүкчүлер-биле сценаның аразында ханы утка-шынарлыг, уран-чечен чаңгыс зай билчиишкинни чедип алыры—театрның база кол сорулгазы. Коммунистиг кижизидилгениң болгаш чырыдылгазының дээштиг чепсээ деп ат театрга чүгле ынчан келир.

1975 чыл—тоску беш чылдың сөөлгү чылы. Мурнувуста партияның XXV съездизи. Шак ол съездиниң телептиг уткуурунга тыва театр күжүн харамнанмас.

Л. СОЛУН-ООЛ,
Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи.

Самолёт-биле чедирер

Геологтарга болгаш БАМ-ның аныяк тудугжуларынга эт-херекселдиг бажыңчыгаштың төлевилелин Челябинскиниң политехниктиг институдунуң эртемденнери болгаш студентилери ажылдап кылганнар. Бир хүн иштинде чыып ап болур бажыңның ханаларын болгаш дээвирин термоизоляциялыг калбак каң демирден кылган, иштин ыяш хирээндизинден кылган калбак плиталар-биле дерээн.

Бир өрээлден болгаш кухнядан тургустунган бажыңны өске ындыг бажыңнар-биле белен кожуп ап болур. Херек апарган таварылгада ындыг бажыңнардан хөй өрээлдерлиг общежитиени чиги-биле чыып ап болур, аңаа столоваяны, кино болгаш лекция залы болур делгем залды база кылып ап болур.

Бускан ындыг бажыңнарны демир-орук-биле, автокожууглар-биле, самолёттар-биле азы вертолёттар-биле эң-не ырак черлерге чедирип алыр.

(СЭТА-ның корреспондентизи).
Челябинск.

Бөгүн «Тувинская правдада»

- ● «Ажылды экижидерииниң чугула чепсээ». Мурнуку чүүл.
- ● «СЭКП-ниң область комитединиң пленумунуң дугайында информастыг дыңнадыг».
- ● «Массаларның контролюнда». Тускай арын.
- ● «Улуг орус чогаалчы». С. Н. Сергеев-Ценскийниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болганынга.
- ● «Ажылчының хөөнү». «Бурунгаар» совхозтуң нөгаа өстүрүкчүлериниң бригадири А. Астраханцеваның чүүлү.
- ● Иштики, даштыкы болгаш спортчу информациялар.

СОРУКТУГ ПОЧТАЧЫ

Ишкир сумказын чүъктеп алган аныяк уругну Чаа-Хөл суурнуң Ленин, Новая, Дорожная болгаш Улуг-Дөң кудумчуларынга эртен, кежээ бо-ла көөр бис. Ол дээрге почта тарадыр хүлээлгезин күүседип чоруур комсомолчу Анна Кенден-дир.

Ооң күш-ажылчы оруу ортумак школаның 8-ки клазын дооскаш, Чаа-Хөл эмнелгезинге ажылдаанындан эгелээн. Эрес шудургу кыс амыдыралының аайы-биле ажылдаар күзелин илеретсе-даа, өөредилгезин кежээки школага уламчылаарын шиитпирлеп алгаш, ону боттандырып кирипкен. Аңаа база ол кызымаккай, ажылгырын көргүскен.

Кижиниң амыдыралынга өскерилгелер тургулаар-ла болгай. 1973 чылда Аннаның чурталгазынга база бир өскерилге болган. Ынчан ол Чаа-Хөлдүң почта салбырының начальнигинге келгеш, почтачылаар күзелин чугаалаан.

Начальник:

— Белен ажыл кайда боор, чоннуң чагыдылгазын ойшаанда чедирбес болза, чеме-хала дыңнаар, бажыңнар кезип маңнап-ла чоруур, дыш чок ажыл-ла болгай, дуңмай— деп, арай тыртылып харыылаан.

Анна Кенден:

— Ажырбас, черле күзелимне ол кижи мен, дарга —деп дорт, бүзүрелдиг харыылаан...

Ынчангаш оортан-на эрес комсомолчунуң чымыштыг, ынак ажылы эгелээн ол. Аңаа быжыглаан делгем кудумчуларда барык 300 хире өг-бүлениң чагыдгазы бар. Күзенчиг аалчының ишкир сумказынга янзы-бүрү солуннар, журналдар; чагаалар, албан-херектиң бижиктери дээш хөй-ле чоруур. Почта бажыңындан ишкир сумканы эртен чүктеп үнүп турда, холга шыланчыг, эгинге аар-ла!...

Чаңчыкпаан кижиге кандыг-даа ажыл баштай чиик эвес. Анна Кенденге эң баштай база ындыг болган: чамдык бажыңнарның ыттары-даа коргунчуг, бир чамдызының дугаарлары-даа орта билдинмес болгулаар. Ынчангаш будулгаазын үнер. «Эң баштай чагылгаларны ээлеринге далашкаш, соора-даа бергилептер турдум. А ам караам шийип алгаш-даа кылаштазымза аспас чыгы апардым» деп эрес-кежээ комсомолчу баштактаны аарак чугаалаар.

Ол ам бодунуң участогунуң чурттакчыларының чагылгаларын барык шээжи чыгы билир. Ол чорук ооң ажылының темпизин дүргедедип турар. Ынчангаш Анна Кенден чагып алыкчылардан почта чедирилгезиниң талазы-биле чеме-хала черле дыңнап көрбээн.

Анна Кенден чурттакчы чоңга чүгле почта тарадыры-биле кызыгаарланмайн, 1976 чылдың чагылгаларын бодунуң участогунда организастап эгелей берген. Өг-бүле бүрүзү чагылгаларлыг турзун дээш тайылбыр ажылын чорудуп, кызымаккай ажылдап турар.

Ажылдавышаан өөренири белен эвес херек. Ынчалза-даа шудургу комсомолчу кичээл бүрүзүнге кызымаккай белеткенип, аңаа кежээниң-не үспейн барып тургаш, он бирги классты чедиишкинниг дооскан. Бодунуң ынак ажылын ол ам-даа улам соруктуг уламчылавышаан.

А. АРЖААЛАЙ.

Улуг-Хем район.

ОПЕРАНЫҢ МААДЫРЫ— БИР ДУГААР ПЕТР

Сентябрьның 27-де Ленинградта операның болгаш балеттиң С. М. Киров аттыг Академиктиг театрының 192-ги сезону ажыттынар. Бо чылын театрның репертуары орус төөгүнүң эң солун арыннарының бирээзиниң дугайында чугаалап турар сураглыг совет композитор Андрей Петровтуң «I Петр» деп операзы-биле иметтинген.

Либреттонуң авторлары талантылыг совет хореографтар Наталья Касаткина болгаш Владимир Василев боттарының ажылынга ол үениң документилерин, чагааларын, бурунгу ырларның сөстерин ажыглааннар. Ленинград театрының сценазынга олар спектакльды база тургусканнар.

Бо чогаалда эң-не баштай XVIII чүс чылдың эгезинде туруп турган интонациялар болгаш ритмнер: Петрның үезиниң байыр чедирген ырлары, улустуң ыглажыры, бурунгу тараачын болгаш солдат ырлар дыңналган.

«Аңаа ол үениң онзагай чүүлдерин дамчыдып, бурунгу аялгаларны болгаш үннерни амгы үениң музыка хевирлери-биле болгаш уран-чечен боттандырылганың аргалары-биле каттыштырарын оралдажып, бодумнуң музыкамны чогааткан мен» деп, элээн хөй симфония чогаалдарының, балеттерниң, ыраажы бөлүктерниң, ырларның, а ол ышкаш фильмнерге болгаш спектакльдарга музыкаларның автору Андрей Петров чугаалаан.

ЧУРУКТА: Ленинградта операның болгаш балеттиң С. М. Киров аттыг Академиктиг театрынга тургускан «I Петр» деп Андрей Петровтуң операзындан үзүндү. I Петрниң ролюнда (ортузунда) артист Владимир Морозов.

ПМА-ның фотозу.

СПОРТЧУ МЕДЭЭЛЕР

БАСКЕТБОЛ. Колумбияның Кали хоорайда эртип турар баскетболга херээженнерниң делегей чемпионадының түңнел маргылдаазының бирги оюнунда Совет Эвилелиниң шилиндек командазы Колумбияның спортчуларын 92:34 санга уткан. Бистиң командадан Ольга Барышева тергин деп, 16 санны, удурланыкчызындан Патриция Торрес 13 санны киирген.

Ол ышкаш түңнел маргылдаада Италияның, Мексиканың, Чехословакияның, Мурнуу Кореяның, Японияның шилиндек командалары киржип турар. Мурнуу Кореяның спортчулары мексиканнарны 86:76 санга уткан.

ХОККЕЙ. Сентябрь 28-те чурттуң чемпионадының үш маргылдаазы болуп эрткен.

Москваның спартакчылары Лужникиниң спорт ордузунга Воскресенскиниң «Химик» командазын 5:2 санга уткан.

«Сибирь» (Новосибирск) командазы Москваның динамочулары-биле ойнааш, 4:12 санга аштырган. Сибирьжилер мурнунда эки ойнааш, сес санны алгаш, дөртку черге чоруп турган, бо удаада олар багай ойнаан.

«Трактор» (Челябинск) — «Крылья Советов» (Москва) командаларының оюну 8:3 сан-биле доозулган.

ФУТБОЛ. ССРЭ чемпионадының воскресеньеде эрткен оюннарының түңнелдери мындыг болган: «Динамо» (Москва) — «Карпаттар»—1:0, «Заря» — «Пахтакор» —1:1, СКА — «Зенит»—1:1, «Шахтер» — «Динамо» (Тбилиси) —3:1, «Днепр» — «Локомотив» — 2:0.

(СЭТА).

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 30-ДЕ

МОСКВАДАН

9.00—Медээлер.
9.10—Социалистиг чурттарның телевидение программаларының документалдыг өңнүг фильмнериниң көргүзүлгези: 1. «Вьетнам чазы», 2. «Ужуп чоруур көдүрер кран», 3. «Бойдустуң хүлүмзүрүү».
9.55—«Коммунистер, бурунгаар!» Ал. Межировтуң шүлүктери.
10.45—«Бойдус-биле таныжып тур бис».
11.10—Классиктиг музыка концерти. Өңнүг.
11.30—«Профессиялар дугайында чугаа». «Балыктывыш флодунуң матрозу».
12.00—«Орус аян-чорукчулар болгаш шинчээчилер». «Делегейни дескиндир баштайгы аян-чорук».
12.30—Киножурнал.
12.40—«Аваның школазы».
13.15—«Алдын нота». ГДР-ден өңнүг дамчыдылга.
14.15—«Театр дугайында». Дамчыдылганы Н. А. Абалкин эрттирер.
15.15—«СЭКП-ниң XXV съездизинге уткуштур». Иркутск областың ажылчиннери чаржып тур. Дамчыдылгага СЭКП Иркутск обкомунуң бирги секретары Н. В. Банников киржир.
16.00—«Бистиң адрезивис —Совет Эвилели». Өңнүг.
17.00—«Спортчу демдеглелдер». Өңнүг.
17.30—«Үе». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.00—«Кызырак-караа». Телефильм.
18.35—Телемедээлер.
18.50—Мультфильм.
19.00—«Марксисчи-ленинчи өөредилгениң сайзыраңгайжыдарының дугайында». СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының эргелекчизи П. М. Самороковтуң чугаазы.
19.15—Телемедээлер.
19.25—Документалдыг фильм.
20.05—«Бис озалдап болбас бис». Телефильм.
20.20—«Чараа-чечен». Шоодуглуг тележурнал.
20.35—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.40—«СЭКП-ниң XXV съездизинге уткуштур». Иркутск областың ажылчиннери чаржып тур. Дамчыдылгага СЭКП Иркутск обкомунуң бирги секретары Н. В. Банников киржир.
21.25—«Бистиң адрезивис — Совет Эвилели». Өңнүг.
22.25—«Спортчу демдеглелдер». Өңнүг.
23.00—23.30—«Үе». Информастыг программа.

КРАСНОЯРСКИНИҢ ПОЛИТЕХНИКТИГ ИНСТИТУДУНУҢ КЫЗЫЛДА САЛБЫРЫ БЕЛЕТКЕЛ САЛБЫРЫНГА ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРНИ ЧАЛАП ТУР

Белеткел салбырынга автомобиль транспортунуң, бүдүрүлге болгаш хамааты тудуунуң мергежилдерин өөренир факультеттерге кирерлерни белетиээр.

Аңаа бүдүрүлгениң мурнакчылары, хөй-ниитиге үлегерлиг аныяк ажылчыннар, колхозчулар болгаш Совет Армияның хүрээлеңинден халашканнар хамаарышкан черлериниң сүмелээни бижиктерлиг, ортумак эртемни дооскан соонда бир чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг кижилерни хүлээп алыр.

Белеткел салбырынга кирерлер билдириишкини-биле кады хамаарылгалыг чериниң сүмелээн бижиин болгаш характеристиказын, ортумак эртем дооскан шынзылгазының бодун, күш-ажыл дептериниң хоолгазын, 3х4 см. хемчээлдиг 6 фоточурукту, № 286 майык ёзугаар долдурган эмчи шынзылгазын, чурттап турар чериндеп өг-бүлезиниң дугайында шынзылганы боду дужаар.

Кирериниң экзамени турбас. Өөредилге төлегенде салбырны дооскаңының болгаш институтка кирериниң экзаменнерин дужаар. Өөренир хуусаазы 8 ай. Өөредилге декабрь 1-де эгелээр. Документилерни октябрь 1-ден ноябрь 15-ке чедир хүлээп алыр. Белеткел салбырының дыңнакчылары стипендия-биле, чурттаар чер-биле болгаш студент бүрүзүнге хэрдүнген өске-даа херегелдер-биле бүрүн хандырттынган турар.

Совет Армияның хүрээлеңинден ноябрь-декабрь айларда халашканнар документилерин январь 15-ке чедир үеде кирип болур.

Билдириишкинни чорудар адрези: Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу, бажың № 4, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда салбырының белеткел салбыры.

КИДИС ИДИК: изигде-даа, соокта-даа

Калязинниң «Кызыл Октябрь» фабриказындан аңаа эвес кидис идиктерниң баштайгы бөлүүн чагыкчыларже чоруткан. Ол кылыгларны Томск болгаш Иркутск областарда ыраккы Соңгу чүкте манап турары элдеп чүве эвес —ында кыш соок болгай. Ынчалза-даа контейнерде өске адрестер: металлургия бүдүрүлгелериниң адрестери база бар.

Херектиң ужуру чүл дээрге, чаа кидис идиктер кижини чыккылама сооктан-даа, изигден-даа камгалаар. Аңаа кидис идектерден ол болза ону кылган чүүлдүн составы-биле, а ол ышкаш кылыны-биле болгаш сырый узун дүктегери-биле ылгалып турар. Ындыг кидис идиктер кедип алганда геологтарга, шинчилекчилерге, ыяш кезикчилеринге соок-даа, а изиг цехтерниң ажылчыннарынга суугуларның изиг чалымы-даа, металлдарның чашчанчылары кижиге коргунчуг эвес.

Калязин.

Калинин область.

БҮГҮ-РОССИЯНЫҢ НОМ ЛОТЕРЕЯЗЫ

Бүгү-россиянын
ном лотереязы
25

Ойнап алыр билет-биле кандыг-даа ном магазининден номнарны, эстампыларны, чуруктарны, открыткаларны болгаш өске-даа бараанарны садып ап болур.

Ном лотереязының тиражын чорутпас, билет бүрүзүнде 50 көпеектен 5 рубль чедир ойнап алыышкынның түңүн баш удур айтып каан болур.

Үшкү билет бүрүзү ойнап алыр!

Бүгү-российнуң ном лотереязының билеттерин бүгү ном садыгларында болгаш киоскилерде садып турар. Билеттиң өртээ 25 көпеек.

Бүгү-российнуң ном лотереязының билеттерин садып алыңар!

Силерге чедиишкиннерни күзедивис.

БҮГҮ-РОССИЯНЫҢ НОМ ЛОТЕРЕЯЗЫНЫҢ
ДИРЕКЦИЯЗЫ.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге биче чаар. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Агаарның температуразы даглыг черлерге 8—13, өске арткаңнарынга 13—18 градус чылыг.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Агаарның температуразы 16—18 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хоорайда ийи кижи» 9.50, 11.40, 13.30, 15.20, 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыынды 9.30, 15.10, «Караңгыда от» 11.00, 11.00, 16.40, «Виннету — Инчу-Чуннуң оглу (2 сериязы) 12.30, 18.10, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Апачи» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дүүреттирген ыржым» (2 сериязы) 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 31-75, харысалгалыг секретарьның 23-54, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, корректорларның 27-41, бухгалтерияның 50-22, солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТИРАЖЫ 15877. ЧАГЫГ № 224.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00937.